

Indholdsfortegnelse

1.0 Indledning	2
2.0 Naturkvalitetsplanens baggrund og fremtidige anvendelse	3
3.0 Naturen i Blåvandshuk Kommune	5
3.1 Landskabet	5
3.2 Naturarealerne	6
3.3 Værdisætning	9
3.4 Målsætning	12
3.5 Driftsplan for Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn	13
3.6 Den biologiske hovedstruktur	14
4.0 Værdifulde naturområder i Blåvandshuk Kommune	17
4.1 Skallingen og Langli	17
4.2 Kallesmærsk Hede	23
4.3 Ho Bugt	28
4.4 Grærup Langsø og omegn	33
4.5 Børmose Hede	39
4.6 Vrøgum Kær	43
4.7 Søvig Sund og Troldholm Bæk	45
4.8 Kystklitterne	48
4.9 Hedesøerne	55
4.10 Klitplantagerne	60
5.0 Ordliste	66
6.0 Anvendt litteratur og henvisning til nyttige hjemmesider	69
6.1 Litteratur	69
6.2 Nyttige hjemmesider	70

Kortbilag 1: Kort med alle § 3-lokaliteter i Blåvandshuk Kommune.

Kortbilag 2: Kort med målsætning af § 3-lokaliteter i Blåvandshuk Kommune.

1.0 Indledning

Naturkvalitetsplanens formål

Naturkvalitetsplanen er en del af amtets regionplanlægning. Amtet besluttede i efteråret 1998, inspireret af flere andre amter, at udarbejde en naturkvalitetsplan for Ribe Amt. Planlægningsarbejdet er blevet særligt aktuelt, idet Wilhjelmudvalgets rapport fra august 2001 anbefaler, at der i forbindelse med regionplanrevision 2005 gennemføres naturkvalitetsplanlægning i alle landets amter. I 2002 har staten givet samme anbefaling og i 2003 har Miljøministeriet udgivet et idékatalog for naturplanlægning, som bygger på de hidtidige erfaringer bl.a. fra en række amter.

Planlægningsarbejdet er primært tænkt som et redskab for amtets egen indsats på naturforvaltningsområdet. Derudover er det tanken, at amtets kommuner, interesseorganisationer og borgerne generelt her kan finde viden om amtets spændende naturområder samt hente inspiration til selv at arbejde videre med større og mindre tiltag, der kan forbedre amtets naturværdier.

Naturkvalitetsplanens indhold

Ribe Amts naturkvalitetsplan indeholder dels en statusbeskrivelse af amtets naturområder og dels en planlægning af den fremtidige indsats for at bevare og forbedre naturområderne. Naturkvalitetsplanlægningen er bygget op over de principper, der siden begyndelsen af 1980'erne er brugt på vandløbsområdet med en overordnet målsætning for de enkelte naturområders fremtidige naturkvalitet, og en vurdering af hvorvidt målsætningen er opfyldt.

Naturkvalitetsplanens afgrænsning

Eftersom det kun er de biologiske forhold, der er inkluderet i statusbeskrivelsen, indgår der ikke en vægtning af naturområdernes rekreative og kulturhistoriske værdi i amtets naturkvalitetsplan. Rekreative og kulturhistoriske forhold er behandlet i andre dele af amtets regionplanlægning. Rapportens anbefalinger er derfor anført ud fra en ren biologisk synsvinkel, og anbefalingerne vil i en række tilfælde skulle vægtes med andre interesser.

Naturkvalitetsplanen består af følgende dele:

1. En sammenfattende redegørelse med administrative retningslinier, der er indarbejdet i regionplanen.
2. En naturtype-rapport med en nærmere gennemgang af de forskellige naturtyper og deres naturindhold og udbredelse i amtet.
3. Fjorten rapporter med beskrivelse af kommunernes naturværdier.

Denne rapport beskriver naturen i Blåvandshuk Kommune og indeholder en generel beskrivelse af kommunens naturforhold, herunder værdi- og målsætninger af naturområderne. Derudover findes en vurdering af de landskabsbiologiske sammenhænge. Rapporten indeholder endvidere en gennemgang af kommunens vigtigste naturområder, samt et kort, der viser målsætningen for den enkelte naturlokalitet, med angivelse af om målsætningen er opfyldt. Sidst i rapporten er der en ordliste med forklaring på fagord anvendt i rapporten og en litteraturliste inklusiv adresser på relevante hjemmesider.

2.0 Naturkvalitetsplanens baggrund og fremtidige anvendelse

Amtets viden og administration

Naturkvalitetsplanen er primært baseret på de områder, der er omfattet af naturbeskyttelsesloven. Naturbeskyttelsesloven trådte i kraft d. 1. juli 1992, og ifølge lovens § 3 er flg. naturtyper beskyttet mod tilstandsændringer: heder, moser, enge, overdrev og strandenge der enkeltvis eller tilsammen er større end 2500 m², og søer større end 100 m². I forbindelse med planens forundersøgelser har det været højt prioriteret at få udarbejdet en god beskrivelse af så mange § 3-lokaliteter som muligt. Amtets viden om § 3-lokaliteterne har hidtil, meget groft sagt, været begrænset til en kortlægning af den geografiske udbredelse af de arealer, hvor forbudsbestemmelserne i naturbeskyttelsesloven gælder. Hovedformålene med planen er at få beskrevet det nuværende naturindhold og det naturmæssige potentiale i disse arealer. Det er amtets intention at vende forvaltningen af § 3-arealerne fra en passiv administration af beskyttelsesbestemmelserne til en aktiv og fremadrettet udpegning af indsatsområder og en målrettet anvendelse af midler til naturpleje, naturgenopretning og naturvenlig landbrugsdrift.

Principper for værdi- og målsætning

I rapporten „Naturtyper i Ribe Amt“ er de enkelte naturtyper nærmere beskrevet med hensyn til naturindhold og udbredelse i amtet, og her kan man også finde mere om principperne for planens værdisætninger og målsætninger af § 3-lokaliteterne.

Søerne

De fleste søer og vandhuller er af ressourcemæssige årsager endnu ikke nærmere beskrevet. Loven omfatter søer og vandhuller, der er større end 100 m², og af disse er der registreret ca. 5600 i Ribe Amt, heraf 388 i Blåvandshuk kommune. Søer, der er større end 0,75 ha, er uddybende beskrevet i rapporten „Registrering af søer i Ribe Amt“ fra 1999. Resten af søerne er indtil videre forsynet med en generel målsætning.

Luftfototolkning og feltbesigtigelse

De øvrige § 3-lokaliteter er alle gennemgået i forbindelse med planens forundersøgelser. I Blåvandshuk Kommune drejer det sig om 958 lokaliteter. Ca. halvdelen er kort beskrevet og værdisat på baggrund af tolkning af farveluftfotos fra 1995 og 2001 med et såkaldt spejlstereoskop og digitale luftfotos fra 1999. – Det drejer sig primært om de mest kulturprægede og dermed naturmæssigt fattigste lokaliteter som f.eks. kulturrenge, der omlægges med jævne mellemrum. De resterende lokaliteter er alle beskrevet og vurderet ved besøg i felten. Her er som et minimum indsamlet oplysninger om plantesamfund og dominerende plantearter og om områdets generelle tilstand. På de mere spændende lokaliteter – og på lokaliteter med mulighed for naturforbedring – er der udarbejdet mere omfattende plantelister og medtaget oplysninger om en lang række forhold som f.eks. udnyttelse, driftsforhold, fugtighedsforhold, påvirkninger og behov/mulighed for naturpleje eller naturgenopretning. Det er primært lokalitetens plantevækst, der er nærmere beskrevet i forbindelse med naturkvalitetsplanen, da fordelingen af almindelige og sjældne plantearter er en god indikation af lokalitetens tilstand og naturforbedringspotentiale. Ved udarbejdelsen af lokalitetsbeskrivelserne har amtet desuden benyttet data, der er indsamlet i forbindelse med Atlas Flora Danica-projektet (se ordlisten). Oplysninger om dyrelivet er vanskeligere at registrere ved en undersøgelse af denne type, men det er medtaget, hvor det har været

muligt; – der er især medtaget en del oplysninger om forekomst af padder. Artsnavne vil i rapporten være angivet med fed skrifttype, mens slægtsnavne er angivet med almindelig skrifttype.

Database

Alle oplysningerne fra luftfotogennemgangen og feltarbejdet er indtastet i en database. Det er således muligt at søge oplysninger om naturforholdene på en bestemt lokalitet – eller i et bestemt område. Det er også muligt at søge efter hvor en bestemt planteart er fundet, hvor der er fundet moser med overgangsrigkær, eller hvor der er fundet lokaliteter med sjældne planter eller dyr osv.

GIS

Databasen er desuden koblet sammen med amtets GIS (Geografisk Informations System). Det gør det muligt at producere kort med de søgte, arealrelaterede oplysninger; – f.eks. et kort med udbredelsen af planten **lyng-silke** i Blåvandshuk Kommune (se **Temaboks** på side 11).

Databasens anvendelse

Databasens oplysninger vil – sammen med selve naturkvalitetsplanen – fremover være et vigtigt arbejdsredskab for amtet; f.eks. ved behandling af de mange dispensationsansøgninger fra borgere og myndigheder, men også ved planlægning af større tekniske anlæg så som veje, kabelføringer og lignende. Oplysningerne fra naturkvalitetsdatabasen vil desuden blive anvendt i amtets prioritering af pleje- og naturgenopretningsopgaver og ved forvaltningen af de forskellige tilskudsmidler til private lodsejere. Det vil dermed blive muligt at sikre, at de begrænsede midler, der er til rådighed, anvendes der, hvor der er mest brug for dem, og der hvor man kan få „mest natur for pengene“.

Amtet videregiver oplysninger

Det er imidlertid også meningen, at oplysninger fra databasen kan videregives til kommunerne og andre myndigheder samt til lodsejere, foreninger, studerende og andre, der er interesserede i naturforholdene i Ribe Amt. Det forventes specielt, at oplysningerne fra databasen bliver et værdifuldt arbejdsredskab for de nye storkommuner efter kommunalreformen i 2007.

Amtet modtager oplysninger

Databasens oplysninger bør løbende ajourføres og suppleres. Amtets Natur- og Landskabskontor modtager i den forbindelse meget gerne oplysninger om særlige naturforhold. Det kan f.eks. være oplysninger om følgende:

- Forekomst af sjældne plante- og dyrearter fra den nationale rød- og gulliste.
- Forekomst af arter, der er omfattet af EF-habitatdirektivet.
- Særligt store forekomster af halvsjældne eller egnskarakteristiske arter.
- Forekomst af lokaliteter med specielle eller sjældne vegetationstyper, hvor vegetationen er særlig karakteristisk for den pågældende vegetationstype.

3.0 Naturen i Blåvandshuk Kommune

3.1 Landskabet

Istiderne

En væsentlig del af det landskabelige naturgrundlag i Ribe Amt er præget af de to sidste istider. Under Saale-istiden var hele landet isdækket, og efter isens afsmeltning for over 100.000 år siden fremstod Sydvestjylland lige så kuperet, som Østjylland er det i dag.

Formet af smeltevandsfloder

Ved sidste istid – Weichsel-istiden – nåede isen imidlertid stort set ikke til Ribe Amt, og da isen begyndte at afsmelte for ca. 20.000 år siden, fremstod det sydvestjyske område som et mere udjævnet landskab, der er formet af de arktiske storme og de store smeltevandsfloder. Ribe Amt er således kendetegnet af de store lethvælvende bakkeøer med grovsand og lerblandede jorder, der er gennemskåret af de brede, finsandede smeltevandsdale med hedesletter. Endelig har vinden dækket nogle områder med golde lag af flyvesand.

Imponerende klitlandskab

Langs kysten er landskabsdannelsen anderledes end beskrevet ovenfor. Her er landskabet i stadig forandring pga. vindpåvirkning, havstrømme, tidevand og bølgeerosion. Ingen steder langs den jyske vestkyst finder man mere imponerende klitlandskaber end på strækningen fra Blåvandshuk i syd til Nyminde Plantage i nord. Her breder klitterne sig fra kysten langt ind i landet, hvor de har lejret sig oven på det gamle smeltevands- og morænelandskab. Bag de egentlige havklitter findes en mosaik af kuperede klitheder og store, åbne afblæsningsflader som f.eks. Kallesmærsk Hede, hvis overflade blev skabt af sandflugten, som hærgede i store dele af Vestjylland i det 16. og 17. århundrede. Sandflugten var ligeledes med til at danne flere parabelformede vandreklitter (f.eks. Jens Jessens Sande og Bordrup Sande), som inden de blev tilplantet var dynamiske landskabselementer. Klitlandskabet, som dominerer i Blåvandshuk Kommune, afgrænses mod øst af Ølgod Bakkeø, som en mindre del af kommunen ligger på. Øst for Grærup ses de gamle kystskrænter, som havet har eroderet i bakkeøen.

Marskdannelser

Ho Bugt og Skallingens østside ligger afskærmet og beskyttet af havklitterne. Langs denne strækning har tidevandsaflejringer af finere materiale – ler og slik – dannet en marskzone. Her findes Blåvandshuk Kommunes strandenge.

Figur 1. Blåvandshuk.

Begrænset opdyrkning af kommunens hedeområder

3.2 Naturarealerne

I Blåvandshuk Kommune består jordbunden for en meget stor del af næringsfattigt flyvesand, som med vinden er blevet spredt over det meste af kommunen. De typiske vegetationstyper er næringsfattige lyngheder og hedemoser. Arealmæssigt dækker disse vegetationstyper stadig store dele af kommunen. Tilbagegangen af hedearealet er ikke sket i samme omfang, som det ses i de fleste af amtets øvrige kommuner. I sidste halvdel af 1800-tallet begyndte opdyrkningen af heden over det meste af Jylland, men i Blåvandshuk Kommune var opdyrkningen begrænset – sikkert pga. frygten for at starte endnu en ødelæggende sandflugtsperiode. Anvendelsen af store dele af kommunens areal benyttes til militært øvelsesterræn kan formodes yderligere at have begrænset opdyrkningen af hedearealerne. Til gengæld er store hede-strækninger blevet tilplantet med **bjerg-fyr** som et led i sandflugtbekæmpelsen.

Vandløb

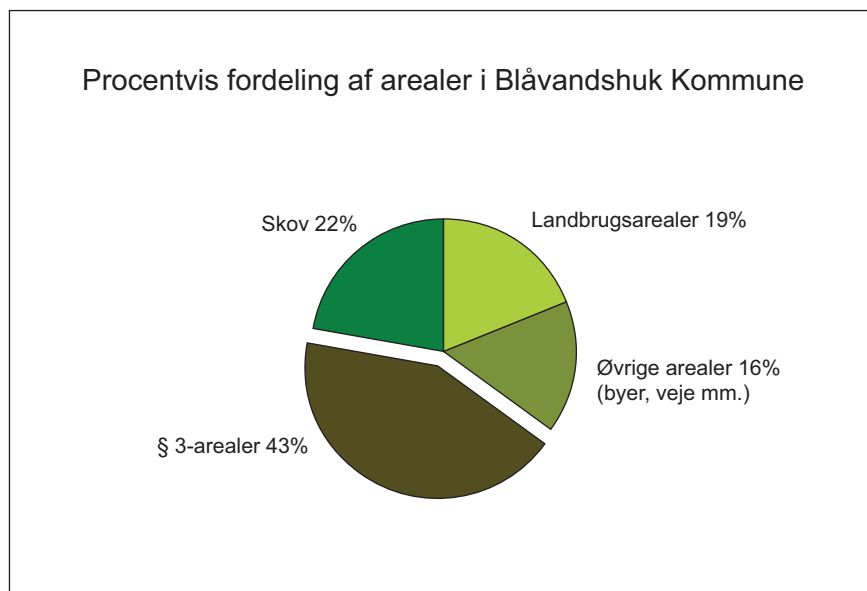
Sammenlignet med de fleste andre kommuner i amtet spiller vandløbene ikke så markant en rolle i Blåvandshuk Kommune. Eftersom naturområderne ikke kun er begrænsede til at ligge i ådalene, men derimod dækker store flader i kommunen, udgør ådalene ikke i sig selv vigtige spredningskorridorer, men blot en del af en meget bred naturkorridor. Søvig Sund/Søvig Bæk er det eneste vandløb, der ikke ligger midt i kommunens brede naturbælte. Sammen med det mindre vandløb, Troldholms Bæk, udgør Søvig Sund en vigtig spredningskorridor i landbrugsområderne mod øst i kommunen.

Skovene

Skovene er ikke i sig selv omfattet af Naturkvalitetsplanen, men de udgør en væsentlig del af kommunens natur og er et vigtigt levested for en lang række plante- og dyrearter. Skovene indgår som et naturligt element i forbindelse med planens vurderinger af landskabsbiologiske sammenhænge, men der er ikke udarbejdet beskrivelser af naturindholdet i de enkelte skove.

Nåletræsplantager

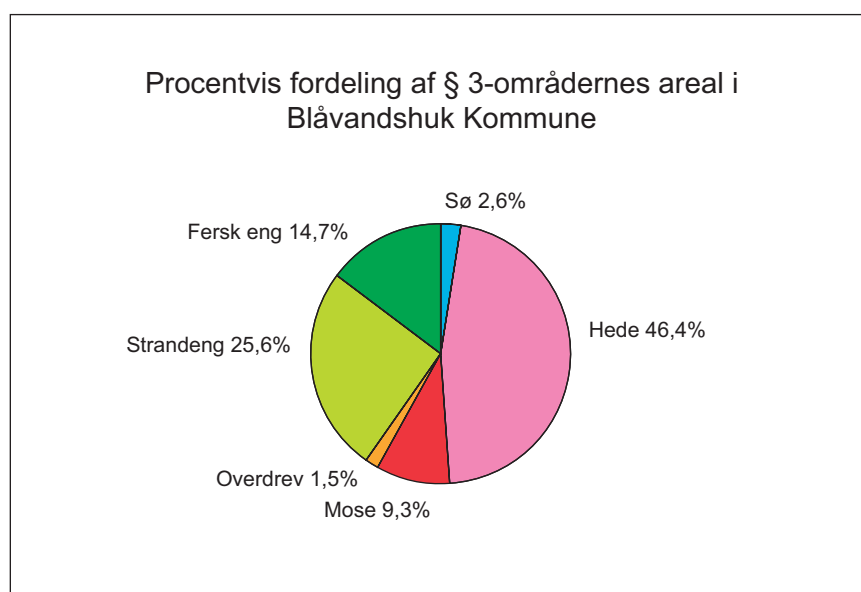
Skovarealet i Blåvandshuk Kommune udgør i alt ca. 4930 ha svarende til 22% af kommunens areal, hvilket er en dobbelt så stor skovandel som på landsplan. De vigtigste skove er Ho -, Oksby -, Bordrup -, Vejers -, Ål -, Vrøgum – og Kærgård Klitplantager. Det er primært bjergfyrplantager med en undervegetation af bl.a. dværgbuske. I Kærgård Klitplantage ligger nogle egekrat, kaldet løvklitterne, som er levn efter de løvskove, der for århundreder siden dækkede store dele af området.

Figur 2. Blåvandshuk Kommunes arealfordeling på landbrugsarealer, skov, § 3-arealer (natur) og by, vej m.m.

§ 3-arealerne

Naturkvalitetsplanen er primært koncentreret omkring de naturområder, der er omfattet af beskyttelsesbestemmelserne i naturbeskyttelseslovens § 3. Disse § 3-arealer udgør ca. 43% af kommunens areal – i alt ca. 9620 ha fordelt på 1346 lokaliteter. De 388 søer udgør antalsmæssigt godt en fjerdedel af § 3-arealerne, og de er som tidligere nævnt endnu ikke nærmere beskrevet og har foreløbigt fået en generel værdi- og målsætning. Beliggenheden af § 3-arealerne er vist på **kortbilag 1**, og fordelingen på naturtyperne hede, overdrev, mose, fersk eng, strandeng og sø/vandhul fremgår af **figur 3**. I forhold til gennemsnittet for hele amtet er der i Blåvandshuk Kommune en særdeles stor andel af § 3-arealer og et meget begrænset landbrugsareal. Fordelingen af naturtyperne i forhold til amts gennemsnittet viser, at der procentvis er en overvægt af hede og strandenge, men en mindre procentvis andel af moser, søer og ferske enge end på amtsplan.

Figur 3. § 3-arealernes fordeling på naturtyperne; sø, hede, mose, overdrev, strandeng og fersk eng.

Værdisætning af naturtyper i Ribe Amt				
	Naturgrundlag		Naturindhold	
Værdi-klasse	Kulturpåvirkning	Landskab	Flora	Fauna
A	•Jordbunden aldrig (eller meget sjældent) forstyrret. •Meget lang og stabil ekstensiv driftsperiode eller ingen drift. •Ingen gødskning, sprøjtning eller dræning. •Ingen alternativ udnyttelse.	•Specielt værdifuldt landskab. •Lokaliteten er beliggende indenfor regionplanens „naturområde“ i større landskabelig sammenhæng med andre lokaliteter, skove eller vandløb. •Lokaliteten har særlig betydning som f.eks. spredningskorridor eller trædesten.	•Flora særlig karakteristisk for naturtypen. •Meget artsrig vegetation. •Forekomst af arter fra den regionale ansvars- eller rødliste, arter fra den nationale rød- eller gulliste eller A-arter fra taxonlisten.	•Ofte særlig typisk eller artsrig fauna for lokaliteten. •Stor forekomst af true- eller sjældne arter. •Rødliste-arter.
B	•Uregelmæssig eller ændret drift. •Ingen eller kun lille påvirkning af gødskning, sprøjtning eller dræning. •Nogen påvirkning af rekreativ eller alternativ udnyttelse.	•Typisk landskab. •Lokaliteten er beliggende indenfor regionplanens „naturområde“ eller i landskabelig sammenhæng udenfor „naturområdet“. •Lokaliteten indgår i spredningskorridorer eller har betydning som trædesten eller lignende.	•Flora karakteristisk for naturtypen. •Forekomst af B-arter fra taxonlisten.	•Fauna karakteristisk for naturtypen. •Forekomst af true- eller sjældne arter. •Gulliste-arter.
C	•Ustabil drift eller ændret drift i seneste årti. •Meget tilgroede, næringsstofbelastede eller dræningspåvirkede samfund. •Præget af rekreative aktiviteter eller alternativ udnyttelse.	•Lille landskabeligt isoleret lokalitet. •Enkelt mindre lokalitet i landbrugsområde.	•Flora mindre karakteristisk. •Artsfattigt tilgronings-samfund. •Forekomst af mange gødskningstolerante arter.	•Fauna mindre karakteristisk og veludviklet.

Figur 4. Skema der viser kriterierne for værdisætning af naturtyper i Ribe Amt.

3.3 Værdisætning

Værdiklasserne

I forbindelse med ovennævnte beskrivelser af de beskyttede områder har de enkelte lokaliteter fået „karakter“ for naturværdien. Værdisætningen er foretaget efter en række kriterier, som er kort beskrevet i skemaet på side 8. Følgende værdiklasser er anvendt:

- A** Lokaliteter med særlig høj naturværdi
- B** Lokaliteter med middelhøj naturværdi
- C** Lokaliteter med begrænset naturværdi

Der er i alt 175 A-lokaliteter, 361 B-lokaliteter og 422 C-lokaliteter. I Blåvandshuk Kommune er der en forholdsvis stor andel (56%) af A- og B-lokaliteter, sammenlignet med amts gennemsnittet (43%). Man skal være opmærksom på, at når der kun anvendes tre værdiklasser, dækker hver klasse over et meget bredt spænd af „naturkvaliteter“.

Fordeling af naturtyper

Fordelingen af de tre værdisætningsklasser på de forskellige § 3-beskyttede naturtyper fremgår af **figur 5**. Ved en sammenligning af de tre „lagkager“ ses det blandt andet, at der er en meget lille andel af kommunens mange engarealer, der har fået den højeste værdisætning, mens trefjerdedel af engene har fået den laveste værdisætning. Det skyldes, at mange enge i dag er kulturrenge, der drænes, gødskes og/eller omlægges med jævne mellemrum.

Ingen strandenge med lav værdi

Det ser derimod anderledes ud for kommunens strandenge. Der er i dag ikke nogen strandenge med den laveste værdisætning. Det skyldes primært, at der ikke drives intensivt landbrug på strandengene. Flere steder kan der dog af hensyn til plante- og fuglelivet være behov for at regulere det nuværende græsningstryk eller at indføre ekstensiv afgræsning. De store fredede strandengsområder på Skallingen er af stor botanisk og landskabelig værdi og udgør 67,3% af kommunens strandengsareal.

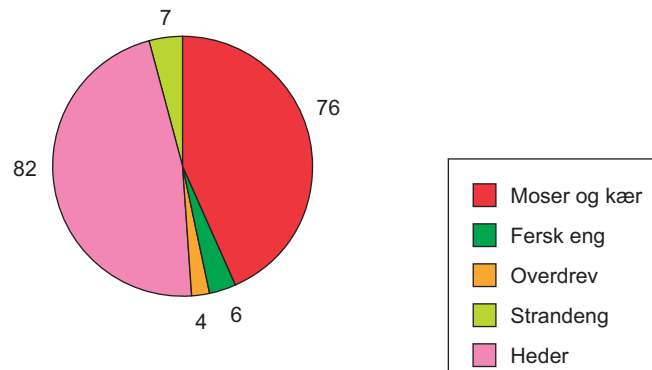
Næringsfattige moser og heder har høj naturværdi

I forbindelse med undersøgelsens feltarbejde er der foretaget en underopdeling af de § 3-beskyttede naturtyper i forskellige vegetationstyper. Ved en analyse af dette materiale ses, at 141 af de 175 mest værdifulde lokaliteter i Blåvandshuk Kommune (A-lokaliteterne) er næringsfattige mose- og hede-lokaliteter. Disse vegetationstyper benævnes i fagsproget bl.a. hedemose, overgangsfattigkær, ekstremfattigkær og dværgbuskheder. Treogtyve af de resterende 34 A-lokaliteter indeholder også overgangsfattigkær, hedemose eller dværgbuskheder, men domineres af mere næringsstof-tålende vegetationstyper. Overvægten af næringsfattige vegetationstyper blandt A-lokaliteterne skyldes, at det er den oprindelige vegetationstype i det udvaskede smeltevandssandskab i store dele af Sydvestjylland. Dette forhold gør sig især gældende i Blåvandshuk Kommune, hvor hovedparten af kommunen er placeret på næringsfattigt flyvesand. De resterende 11 lokaliteter er fordelt på naturtyperne strandeng og overdrev. I temaboksen side 11 findes en beskrivelse og et udbredelseskort over planten **lyng-silke** i Blåvandshuk Kommune. **Lyng-silke** er en meget sjælden karakterplante for lyngheden og er derfor opført på den nationale rødliste.

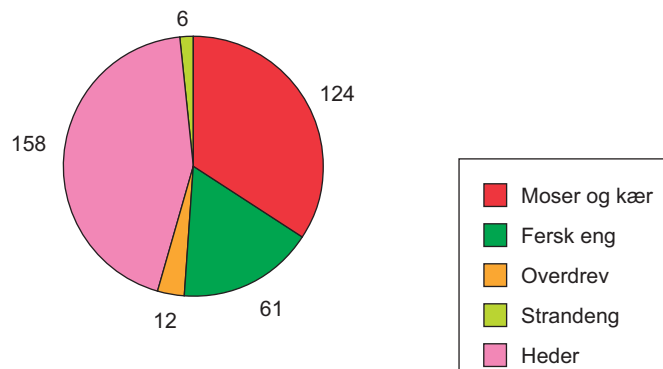
Områdebeskrivelser

I rapportens kapitel 4 findes en gennemgang og beskrivelse af kommunens særligt værdifulde områder og lokaliteter.

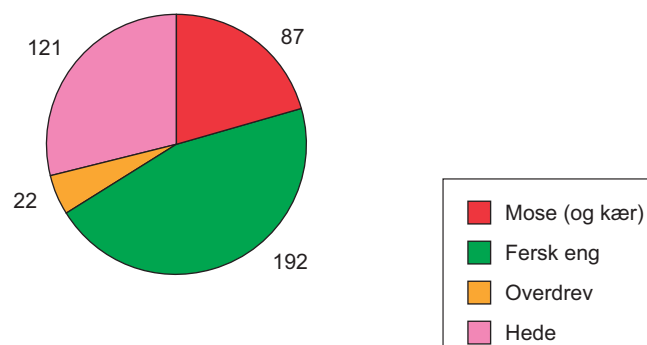
De 175 A-værdisatte lokaliteters fordeling på naturtyper

De 361 B-værdisatte lokaliteters fordeling på naturtyper

De 422 C-værdisatte lokaliteters fordeling på naturtyper

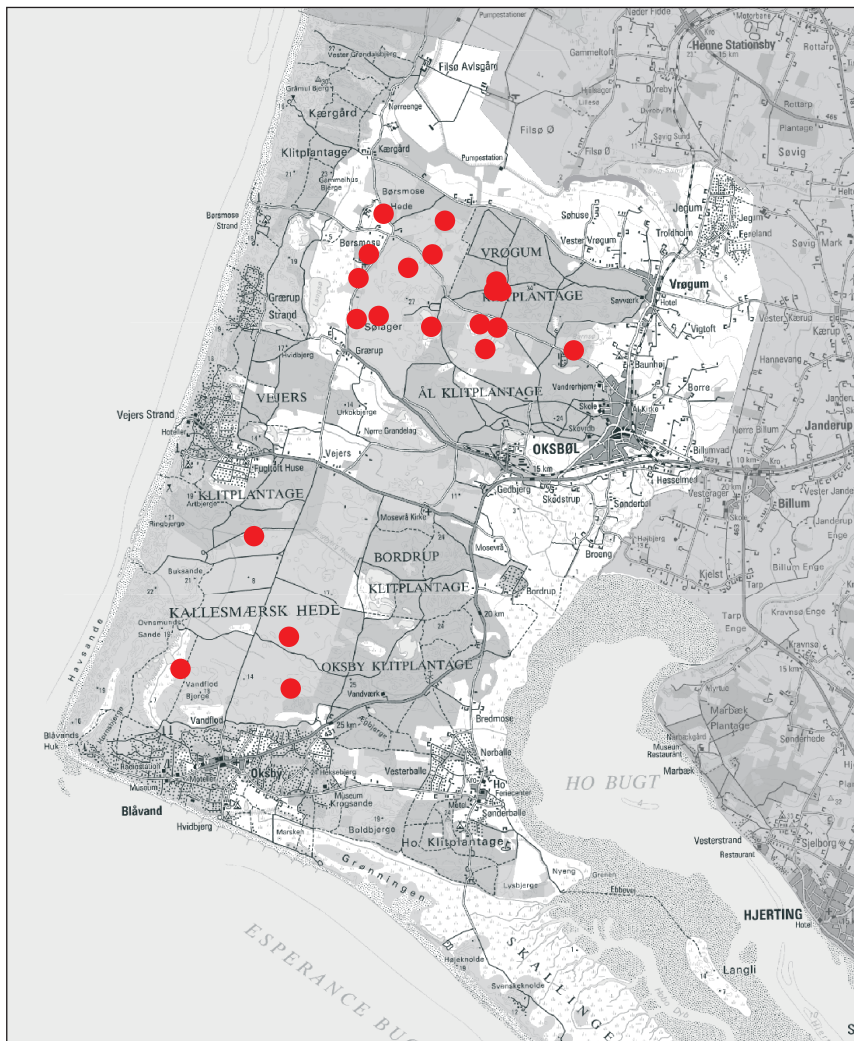

Figur 5. Fordelingen af værdisætninger på naturtyper. Tallene angiver antal lokaliteter.

Temaboks: Lyng-silke i Blåvandshuk Kommune

Snylteplanten lyng-silke.

Udbredelse af lyng-silke i Blåvandshuk Kommune. De røde prikker angiver de 20 steder, hvor lyng-silke er registreret.

Lyng-silke

Lyng-silke er en snylteplante, som benytter hedelyng, timian og gul snere som værtsplanter. Silkeplanten snylter ved hjælp af sugerødder, hvorigennem den stjæler vand og næring fra sin værtsplante, som svækkes heraf. I Ribe Amt er arten primært blevet registreret i Blåvandshuk Kommune, hvor den er fundet på lyncheder med hedelyng som værtsplante. Selvom lyncheden er en udbredt naturtype i Vestjylland, er lyng-silken et sjældent syn. Arten er således opført på vores nationale rødliste som sjælden. Ribe Amt huser en stor andel af landets bestand, hvorfor arten tillige kan betegnes som en regional ansvarsart. Hvis vi skal opfylde ønsket om at bevare den danske natur så alsidig som muligt, så har vi regionalt en særlig forpligtigelse til at passe ekstra godt på vores lyncheder.

3.4 Målsætning

Principper

De enkelte lokaliteter er blevet målsat efter principper, som er beskrevet i regionplanen og i rapporten „Naturtyper i Ribe Amt“.

Regionplanen

Målsætningerne er optaget i regionplanen, som også indeholder administrative retningslinier for de enkelte målsætningsklasser. Målsætningerne er dermed bindende for Ribe Amts og andre myndigheders administration og planlægning. Samtidig er målsætningerne et udtryk for, i hvor høj grad amtet vil søge at kanalisere midler til bevaring eller forbedring af naturindholdet på lokaliteten.

Målsætningsklasser

A-målsætning er givet til alle A-værdisatte lokaliteter samt typisk til de B-værdisatte lokaliteter, hvor der vurderes at være oplagte muligheder for naturforbedring, eller hvor landskabsbiologiske sammenhænge og/eller særlige artsforekomster betinger, at der bør gøres en indsats.

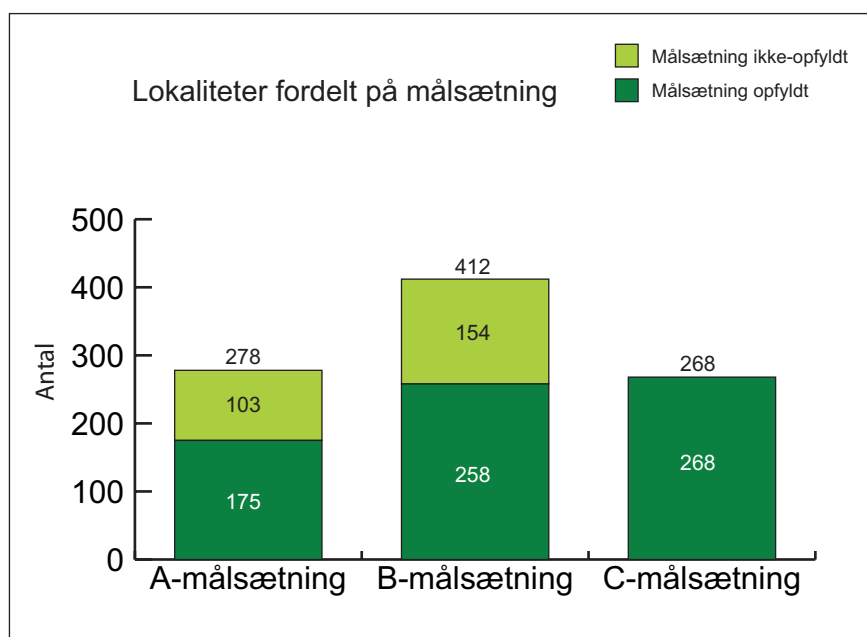
B-målsætning er givet til resten af de B-værdisatte lokaliteter samt typisk til de C-værdisatte lokaliteter, der indgår i væsentlige landskabsbiologiske sammenhænge.

C-målsætning er typisk givet til landskabeligt isolerede, C-værdisatte lokaliteter, hvor naturforbedring ikke vurderes at være realistisk.

Målsætning i Blåvandshuk Kommune

På kortet bagerst i rapporten er indtegnet målsætningerne for Blåvandshuk Kommunes § 3-arealer. Her er også angivet, om målsætningen er opfyldt for den enkelte lokalitet. Målsætningen af lokaliteter i Blåvandshuk Kommune afspejler det generelle billede, at B- og C-værdisatte lokaliteter der er beliggende i større biologisk sammenhængende – eller relativt uspolerede naturområder får en målsætning, der ligger højere end værdisætningen. Det er et udtryk for, at disse lokaliteter har et større potentiale for en forbedret naturværdi end mere isolerede lokaliteter. Dels er det i disse områder, vi finder de mest værdifulde lokaliteter, og dels er der landskabelige sammenhænge, der gør det muligt for planter og dyr at spredes til nye lokaliteter. En prioritering af indsatsen til naturforbedrende aktiviteter til disse områder vil kunne bevare de mest værdifulde lokaliteter og på længere sigt medvirke til, at de øvrige lokaliteter kan opfylde den høje målsætning. I forbindelse med udarbejdelsen af målsætningerne er der endvidere taget hensyn til, at relativt mange lokaliteter i Blåvandshuk Kommune ligger i militært område, hvor forsvarrets kategoriudpegninger (se afsnit 3.5 om Driftsplan for Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn) vægter højt. Således har de § 3-arealer, der ligger i Kategori I, kunnet få en målsætning, der ligger højere end den aktuelle værdisætning, hvorimod arealer beliggende i Kategori II og III har alle fået en målsætning svarende til værdisætningen. På **figur 6** er vist et diagram over antallet af A- B- og C-målsætninger med angivelse af hvor mange lokaliteter, der opfylder målsætningen.

Det ses af søjlerne i **figur 6** at knap 2/5 af de A- og B- målsatte lokaliteter ikke opfylder målsætningen. Disse lokaliteter har gode muligheder for at udvikle sig til mere artsrige og mere værdifulde naturområder, men mange af lokaliteterne er afhængige af en eller anden form for pleje, driftsændring eller lignende, for at målsætningen kan opfyldes. De i alt 266 lokaliteter, der er C-målsatte, er lokaliteter hvor det skønnes, at lokaliteten er så kulturpåvirket og isoleret, at det vil være vanskeligt eller urealistisk at forbedre naturværdien væsentligt.

Figur 6. Søjlediagram over antallet af A- B- og C- målsatte lokaliteter med angivelse af antallet af lokaliteter, der opfylder målsætningen.

A-målsatte lokaliteter

De A-målsatte lokaliteter i Blåvandshuk Kommune er tæt forbundet i et samlet netværk af lokaliteter. De kan inddeles i følgende naturområder: 1) Skallingen og Langli, 2) Kallesmærsk Hede, 3) Ho Bugt, 4) Grærup Langsø og omegn, 5) Børsmose Hede, 6) Vrøgum Kær, 7) Søvig Sund og Troldholm Bæk, 8) Kystklitterne, 9) Mose- og hedelokaliteter der ligger i forbindelse med hedesøer/lobeliesøer samt 10) Mose- og hedelokaliteter beliggende i klitplantagerne.

B-målsatte lokaliteter

De B-målsatte lokaliteter findes primært som yderområder i tilknytning til A-målsatte områder, men de findes også spredt i klitplantagerne, beliggende ved sommerhusområder, eller de er B-værdisatte lokaliteter beliggende indenfor forsvarrets Kategori II- eller III-områder (se afsnit 3.5).

C-målsatte lokaliteter

De C-målsatte lokaliteter er overvejende små og isolerede lokaliteter spredt rundt i kommunen samt C-værdisatte lokaliteter beliggende indenfor forsvarrets Kategori II- eller III-områder.

3.5 Driftsplan for Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn

Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn er på ca. 6000 ha (ca. 27% af kommunens areal), hvoraf godt 5500 ha er klit-, hede- og mosearealer. Knap 500 ha er dækket af skov og enkelte landbrugsarealer og enge findes i tilknytning til de landbrugsejendomme, som blev eksproprieret i 1960'erne. Landskabeligt set er terrænet unikt, og det giver mulighed for at studere områdets landskabelige udvikling som f.eks. marskaflejringens og sandflugtens historie.

På grund af områdets høje landskabelige og naturmæssige værdi samt forsvarrets behov for at benytte området til øvelser, blev det nødvendigt at udstikke retningslinier for, hvorledes både forsvarrets behov og de naturmæssige værdier kunne tilgodeses. Skov- og Naturstyrelsen og forsvarret har derfor i samarbejde udarbejdet en driftsplan for øvelsesområdet. In-

den tiltrædelsen af driftsplanen blev den sendt til høring hos en række interesseorganisationer, Blåvandshuk Kommune og Ribe Amt. I 1994 trådte „Driftsplan for Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn 1993 – 2007“ i kraft.

Formål

Formålet med planen er: „Driftsplanen skal udstikke retningslinier for benyttelse og behandling af forsvarets skydeterræn i Oksbøl, således at der opnås en tilfredsstillende løsning af forsvarets behov for øvelsesaktiviteter samtidigt med at andre interesser, såsom de rekreative og naturbeskyttelsesmæssige, tilgodeses.“

Indhold

Driftsplanen indeholder en statusregistrering, en anvendelsesplan, en handlingsplan og en konsekvensvurdering. Statusregistreringen er en lokalitetsgennemgang i skydeterrænet udarbejdet i et samarbejde mellem Skov- og Naturstyrelsen og Dansk Botanisk Forening. Herved kunne de mest sårbare og værdifulde naturområder, som rummer truede eller sjældne arter og/eller biotoper udpeges. Driftsplanen inddeler terrænet i 3 områdekategorier efter naturværdi og sårbarhed. Indenfor hver kategori er der fastlagt retningslinier for de militære aktiviteter sammenholdt med en passende beskyttelse af naturen.

Figur 7. Flyfoto over den Nordlige del af Kallesmærsk Hede, som er udpeget som kategori III-område. Den militære aktivitet efterlader et fintmasket net af opkørte spor.

Områdekategorier

Kategori I-områder omfatter de mest følsomme naturområder, der naturmæssigt er så værdifulde, at enhver form for forringelse af tilstanden er uønsket. I alt er ca. 1400 ha udpeget som kategori I-område, heriblandt de fredede arealer, søerne med tilgrænsende moseområder, nogle særligt bevarede hedestrækninger og strandene ved Ho Bugt.

Kategori II-områder rummer en vis naturmæssig værdi (især landskabelig værdi). De udgør med ca. 2900 ha omkring halvdelen af terrænets areal. Kategori II-områder fremtræder forholdsvis intakte med sammenhængende vegetation og anvendes ikke til intensive øvelser.

Kategori III-områder rummer et forholdsvis lavt naturindhold. Samlet drejer det sig om godt 1650 ha, som hører under denne kategori. Anvendelsen af kategori III-områder er intensiv – især til kørsel med bælte køretøjer. Vegetationsdækket er derfor nedslidt eller helt forsvundet på større eller mindre dele af områderne – dog skal andelen af slidt/vegetationsdækket terræn fastholdes.

Revision af driftsplanen

Der er indledt en revision af driftsplanen som vil ligge klar til 2007 og formodes at gælde for den næste 15-års periode.

3.6 Den biologiske hovedstruktur

Natura 2000-nettet

Danmark har forpligtet sig til at medvirke til at styrke spredningsmulighederne og dermed sikre stabile bestande af de vilde plante- og dyrearter. Dette skal ske på tværs af Europas landegrænser ved etablering og forbedring af et netværk af økologiske forbindelser og levesteder – det såkaldte „Natura 2000-net“, der består af de internationale naturbeskyttelsesområder (Ramsar-, EF-fuglebeskyttelses- og EF-habitatområder). Netværket udgør sammen med regionplanens naturområdeudpegning den samlede ramme for de økologiske forbindelseslinier i amtet.

Den biologiske hovedstruktur

Som det fremgår af kortbilagene, udgør naturområderne i Blåvandshuk Kommune et meget kompakt netværk. Et af de væsentlige formål med amtets Naturkvalitetsplan er at udpege hovedstrukturen i dette netværk, så der kvalificeret kan peges på, hvilke naturbevarings-, naturforbedrings- og naturgenopretningsindsatser, der vil gøre mest gavn. Hovedstrukturen i netværket udgøres dels af korridorer og naturarealer med særligt værdifulde lokaliteter og dels af de største og mest sammenhængende korridorer, der skaber forbindelse imellem fjerntliggende naturarealer.

I Blåvandshuk Kommune er hovedstrukturen som nævnt meget kompakt og dækker en meget stor andel af kommunens areal. I de fleste andre kommuner i amtet udgør naturområderne et mere eller mindre sammenhængende netværk primært beliggende i ådalene. Her har det været relevant/aktuelt at udpege hovedindsatsområder – naturområder af højeste prioritet. I Blåvandshuk Kommune derimod vil en sådan udpegning indebære størstedelen af kommunens areal. Det vil ikke give mening, da det således ikke vil være tale om en prioritering mellem kommunens naturområder, men nærmere en udpegning af kommunens samlede natur.

I denne rapport er det valgt i stedet at beskrive og belyse den store variation af natur, der findes i kommunen, ved at fremhæve de mest værdifulde og egnskarakteristiske naturområder i kommunen. Det drejer sig om de 10 områder, som er nævnt i afsnit 3.4: 1) Skallingen og Langli, 2) Kallesmærsk Hede, 3) Ho Bugt, 4) Grærup Langsø og omegn, 5) Børsmose Hede, 6) Vrøgum Kær, 7) Søvig Sund og Trolldholm Bæk, 8) Kystklitterne, 9) Hedesøer/lobeliesøer med tilstødende mose- og hedelokaliteter samt 10) Klitplantagerne.

Mål for hovedindsats- områderne

Lokalitetsbeskrivelserne i kapitel 4 angiver for nogle af lokaliteterne en række konkrete mål vedrørende arealernes drift og pleje. Generelt kan det siges, at følgende mål er højt prioriterede indenfor amtets biologiske hovedstruktur:

- At skabe sammenhæng i naturområderne. Målet er ofte at holde ådalene udenfor omdrift, hvilket også er til gavn for vandløbene.
- At fastholde nuværende ekstensiv landbrugsdrift.
- At ekstensivere driften på indsatsområdets intensivt drevne kulturenge – evt. i forbindelse med vandstandshævning.
- At genindføre græsning eller høslæt på lokaliteter, der er truet af tilgroning.
- At omgive højt målsatte lokaliteter med en bufferzone (stødpude), der øger naturarealet og mindsker kulturpåvirkningen fra de dyrkede arealer.
- At skabe korridorer, der giver planter og dyr mulighed for at sprede sig imellem naturområderne.
- At øge den biologiske variation ved etablering af småbiotoper i landbrugsområder, – i særdeleshed hvor der er kendskab til særlige artsforekomster.

4.0 Værdifulde naturområder i Blåvandshuk Kommune

Beskrivelser af særligt værdifulde områder

Blåvandshuk Kommune er kendetegnet ved, at en meget stor andel af kommunens areal udgøres af natur. Naturområderne ligger i tæt forbindelse, hvilket medfører, at der reelt set kun er ét stort naturområde i Blåvandshuk Kommune, idet kun et område omkring Oksbøl, i kommunens østlige del, er landbrugsområde. For at skabe et mere nuanceret billede af naturen i Blåvandshuk Kommune er de væsentligste delområder beskrevet i selvstændige afsnit, således at den brede variation indenfor det store naturområde bliver belyst. Delområderne bliver her beskrevet nøjere med oversigtskort og forslag til fremtidig handling.

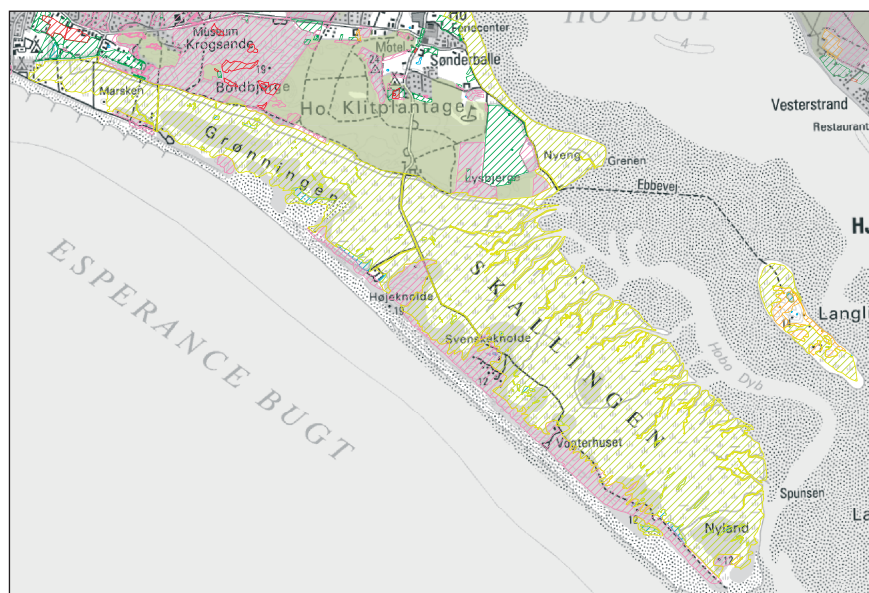
4.1 Skallingen og Langli

Uberørt landskab

Få steder i Danmark finder man et så stort og uberørt landskab som på halvøen Skallingen, der langs Vesterhavet består af en bred sandstrand og et bælte af klitter og langs Ho Bugt af strandenge. Ligeledes findes et uberørt landskab med klitter og strandenge på Langli, som er en ø på 80 ha.

§ 3-områder

- sø
- eng
- hede
- mose
- overdrev
- strandeng

Figur 8. Kort over Skallingen og Langli.

Internationalt beskyttelsesområde

EF-habitatområde

Skallingen og Langli er sammen med resten af Vadehavet, Varde Å og Ribe Å udpeget som et samlet EF-habitatområde på grundlag af en række arter som **gråsæl** og **spættet sæl** og en række naturtyper som for eksempel „vegetation af kveller eller andre enårige strandplanter, der koloniserer mudder og sand“, „strandenge“, „stabile kystklitter med urteagtig vegetation (grå klit og grønsværklit)“ og „kystklitter med dværgbuskvegetation (klithede)“.

Beskyttelse af fuglelivet

På baggrund af trækfuglene **mørkbuget knortegås** og **pibeand** samt de ynglende fuglearter **sandterne**, **splitterne**, **havterne**, **fjordterne**, **dværgterne** og **klyde**, er Skallingen og Langli også udpeget som EF-fuglebeskyttelsesområde og Ramsarområde.

<i>Landskabsfredning</i>	Kendelsesfredning En del af Skallingen blev landskabsfredet i 1938 for at sikre områdets landskabelige, naturvidenskabelige, rekreative og forskningsmæssige værdier. Det fredede areal ejes af Miljøministeriet og omfatter 1200 ha. I 1960 kom der en tillægskendelse med et forbud om at campere indenfor det fredet areal. Senere kom der i 1980 en supplerende fredning af yderligere ca. 118 ha på Skallingen.
<i>Fredet som naturreservat</i>	Langli blev erhvervet i 1982 af staten og indgår sammen med en del af Skallingen i Natur- og Vildtreservat Vadehavet. Endvidere er øen sammen med Hobo Dyb videnskabeligt referenceområde, hvor det er forbudt at færdes. Færdsel er dog tilladt på Langli i tiden 16. juli – 15. september.
<i>Skallingen</i>	Geologi Skallingen er et meget ungt landskab, dannet inden for de sidste 300-400 år. I middelalderen gik kystlinien fra Blåvands Huk langs sydsiden af den nuværende Ho Klitplantage til Lysbjerget og videre til Langli i Ho Bugt. Siden da har havet ved sandaflejring opbygget den store halvø, der voksende mod sydøst, indtil den blev standset af Grådybs dybe rende. Langs den eksponerede vestside blev der lidt efter lidt opbygget en klitrække. Klitterne blev tidligere forstærket ved digebygning og tilplantning med hjælme. I læ af klitrækken i vest har tidevandet på østsiden af halvøen medført en naturlig aflejring af finere materiale, ler og slik. Skallingen fremstår nu som en grøn halvø gennemskåret af et net af tidevandsrender, loer, som forgrener sig ind gennem marsken fra Hobo Dyb. Halvøen rummer en enestående dynamik, da den vestlige kyststrækning er under nedbrydning, og både klitter og strandeng er under stadig forandring.
<i>Langli</i>	Langli ligger på den store sandvade, Langli Sand, mellem Hjerting Dyb i øst og Hobo Dyb i vest. Øen er på samme måde som Skallingen dannet på sandrevler, som er blevet overskyttet og materialer er blevet aflejret herpå. Før Skallingens dannelse var Langli en kyst, der var direkte eksponeret til Vesterhavet. Langli havde dengang landforbindelse via en klittange, som blev udslettet i forbindelse med en voldsom stormflod i oktober 1634, hvilket efterlod Langli som en ø. Under eksponeringen til Vesterhavet blev de marine lag overlejret med flyvesand især på de centrale dele af øen. Herved blev klitterne på Langli dannet.
<i>Vigtigt fiskerleje</i>	Historie Kystlinien lå i middelalderen, hvor Ho Plantages sydlige grænse går i dag. Her lå Sønder side (den gamle kyst mellem Blåvand og Ho), som var et af vestkystens vigtigste fiskerlejer. Under den store stormflod i 1634 blev fiskerlejet udslettet. I dag findes der kun arkæologiske spor under sandet efter fiskelejerne.
<i>Stormfloder på Langli</i>	På Langli findes det såkaldte Dødemandsbjerg, hvor strandede lig af ukendte søfolk i gammel tid blev begravet. Langli nævnes i 1548 for første gang som fiskerleje, hvorfra der blev drevet sommerfiskeri indtil omkring 1640. Fra 1840 til 1913 var øen beboet hele året. De få familier levede af landbrug og fiskeri, som blev suppleret med fuglejagt og sælfangst. Stormfloderne i 1909 og 1911 medførte store ødelæggelser af diger og landbrugsarealer, hvorefter den faste beboelse blev opgivet.

Skallingen

Naturindhold

Halvøen Skallingen har langs den vestlige kyst en række havklitter, hvor der spredt findes flere vindbrud. Længere mod øst afløses det kuperede klitbælte af det vidtstrakte, flade strandengsområde, som udgør størstedelen af halvøen. Det store strandengsområde er påvirket af de vekslende salt- og vandpåvirkninger fra tidevandet i Ho Bugt, hvilket afspejles i de plantesamfund der findes. De inderste dele af strandengsområdet bliver afgræsset med kvæg for at undgå tilgroning og derved sikre gode levevilkår for ynglende og rastende vandfugle.

Figur 9. Strandeng på Skallingen.

Skallingens klitbælte

Klitterne ved Skallingens vestkyst varierer en del. Vegetationen på klitterne består af en mosaik af hvid klit, grå klit og revlinghede. På den hvide klit dominerer **sand-hjælme** og **klit-svingel** iblandet arter fra den grå klit som **blåmunke**, **sandskæg** og **sand-star**. På klitterne vokser yderligere **muse-vikke**, **hedelyng**, **sandskæg**, **engelsød** og **gul snerre** almindeligt sammen med sjældne og halvsjældne arter som **klit-limurt**, **klit-kambunke**, **sand-rottehale**, **bakke-nellike**, **engelsk visse**, **klokkelyng**, **sand-siv** og **leverurt**. Den rødlistede **baltisk ensian** er tidligere blevet registreret i området, men arten blev ikke genfundet ved feltarbejdet i forbindelse med Naturkvalitetsplanen. Enkelte sommerhuse findes langs klitrækken, og påvirkningen heraf er begrænset. De to parkeringspladser, der giver mulighed for benyttelse af strand- og klitområdet, medfører derimod en vis grad af rekreativt slid på klitterne. En del affald bliver blæst ind i fra havet og ligger spredt i området, hvilket skæmmes den landskabelige værdi.

Skallingens strandenge

Langt hovedparten af Skallingen består af strandeng. Spredt over det store strandengsområde findes en mosaik af vegetationstyper, som afspejler forskelle i fugtighedsforhold, saltkoncentrationer i jorden og græsningstrykket. Langs hele den østlige kyst findes en lav, våd og ugræsset strandeng. Denne del gennemskæres af mange brede loer, som fungerer som tidevandsrender og drækanaler for overskudsnedbør. Her dominerer **stilklos kilebæger**, og arter som **strand-annelgræs**, **tæt blomstret hin-**

debæger, kveller og strand-gåsefod forekommer almindeligt. Centralt ses en bred zonerings, som går fra en græsset, våd nedre strandeng i øst domineret af **strand-annelgræs**, over til en græsset øvre strandeng domineret af **harril** og **rød svingel** til egentlig strandoverdrev oppe ved klit-rækken. Af andre strandengsarter findes der bl.a. **jordbær-kløver, harril, strand-engelskgræs** og den gullistede græsart **spidshale**. I de tørre strandoverdrev langs klitterne er der flere forekomster af **strand-krageklo**, som mod syd forekommer almindeligt – tillige med en hvid variant. Ind imellem afløses de tørre strandoverdrev af nogle fugtige partier med strandsump, hvor **tagrør, kryb-hvene** og **strand-kogleaks** er almindelige.

Fuglelivet på Skallingen

Skallingen er et af Sydvestjyllands mest markante vådområder, og er et vigtigt yngle- og rasteområde for en lang række vandfugle. For ynglefuglenes vedkommende findes der af de fleste arter ikke store bestande, men listen over arter, der i tidens løb er registreret er til gengæld lang, og omfatter flere sjældne og fåtallige danske ynglefugle. Bl.a. yngler **krikand, spidsand, rørhøg, vandrikse, strandskade, klyde, stor præstekrave, hvidbrystet præstekrave** (rødlistet), **vibe, dobbeltbekkasin, stor regnspeve, rødben, havterne, fjordterne, dværgerterne** (rødlistet), **mose-hornugle** (rødlistet) og **gul vipstjert**. Tidligere fandtes faste bestande af **almindelig ryle** og **brushane** (> 50 „par“ i 1970'erne), der i dag hører til blandt de mest truede engfugle i Danmark.

Som raste- og fourageringsområde for trækkende og overvintrende vandfugle hører Skallingen med de tilstødende tidevandsflader ind mod Ho Bugt (Hobo Dyb) til blandt de mest betydningsfulde lokaliteter i Vadehavet. I forårs- og efterårsmånederne opholder 10.000-vis af vandfugle af en lang række arter sig i området, og blandt de mest talrige er **knortegås, gravand, pibeand, spidsand, gråand, ederfugl, strandskade, hjejle, vibe, islandsk ryle, almindelig ryle, lille kobbersnepe, stor regnspeve, rødben, hvidklire, sølvmåge, splitterne, fjordterne og havterne**. Området er desuden også et vigtig fødesøgnings- og overvintringsområde for rovfugle som **havørn, blå kærhøg, fjeldvåge, dværgfalk** og **vandrefalk**, samt småfugle som **bjergirisk** og **snespurv**.

Langli

På Langli findes der nogle strandengsområder på øens nordlige og sydlige del. Centralt på øen findes der overdrev, som er en del af det uspolerede og upåvirkede klitlandskab på Langli. Vegetationen er typisk for den grå klit, dog med indslag af karakterarter for grønsværsklitten som **klitlimurt** og **klit-kambunke**. Atlas Flora Danica har bl.a. registreret følgende arter på klitterne: **bakke-nellike, smalbladet kællingetand, flerårig knavel** og **klit-stedmoderblomst**.

Strandengsområderne består af en mosaik af tørre og fugtige områder. På de tørre partier dominerer arter som **fløjlsgræs** og **rød svingel**. Desuden vokser der bl.a. **bakke-nellike, vellugtende gulaks, strand-engelskgræs, gåse-potentil** og **mark-tusindgylden**. I de fugtige områder findes en vegetation fra den nedre strandengszone. Her er de dominerende arter **strand-annelgræs** og **tætblomstret hindebæger**. Af andre karakteristiske strandengsarter vokser der **harril, vingefrøet hindeknæ, stilkløs kilebæger, strand-malurt, rødtop sp., sandkryb** og **strand-trehage**. På den sydlige strandengslokalitet findes der centralt nogle salt-pander domineret af **strand-gåsefod** og **kveller**. På kanten af disse vokser der **strand-annelgræs, stilkløs kilebæger, strand-malurt** og **tæt-blomstret hinde-**

bæger. Vegetationen på Langli påvirkes i dag kun af et begrænset menneskeligt slid og en naturlig græsning i området fra gæs og fra den store bestand af harer og mosegrise.

Figur 10. Landskabet på Langli med den nu nedlagte feltstation i forgrunden og Esbjerg by i baggrunden.

Biologisk feltstation

I 1982 blev Langli købt af Staten og øen forvaltes i dag af Skov- og Naturstyrelsen ved Oxbøl Statsskovdistrikt. Et tidligere sommerhus blev indrettet som feltstation, hvorfra Danmarks Miljøundersøgelser foretog biologisk feltarbejde samt registreringer af ynglefugle, rastende fugle og sæler i Grådyb tidevandsområde. Pga. besparelser er feltstationen nu nedlagt, men der gennemføres fortsat en vis overvågning af øens yngle- og trækfugle.

Fuglelivet på Langli

Langli er som ø og som et reservat, der er lukket for færdsel hovedparten af året også en uhyre vigtig yngle- og rastelokalitet for mange fuglearter. Især er øens status som yngleområde enestående, og på Langli findes nogle af de største forekomster af kolonirugende vandfugle i Vadehavet. De mest talrige udgøres af kolonirugende måger og terner som **hættemåge**, **stormmåge**, **sildemåge**, **sølvmåge**, **splitterne** og **havterne**. Derudover yngler vigtige bestande af **ederfugl**, **strandskade** og **klyde**, og visse år også **sandterne**, som er én af Danmarks mest truede ynglefugle. Se i øvrigt figur 11.

Art / År	1996	2001
Gravand	12	7
Ederfugl	59	112
Strandskade	141	132
Klyde	24	18
Stor præstekrave	5	3
Vibe	6	5
Rødben	6	7
Hættemåge	2.926	9.310
Stormmåge	1.168	1.555
Sildemåge	27	219
Sølvmåge	1.742	3.211
Sandterne	2	0
Splitterne	1.039	714
Havterne	224	118

Figur 11. Ynglefugle på Langli 1996 og 2001 (efter DMU-arbejdsrapport nr. 178, 2003).

Uden for yngletiden udgør Langli med de omgivende tidevandsflader et meget vigtigt fødesøgningsområde for en lang række rastende og overvintrende vandfugle. Typiske arter, der forekommer i store antal er **skarv**, **knortegås**, **gravand**, **pibeand**, **krikand**, **gråand**, **spidsand**, **ederfugl**, **hvinand**, **strandskade**, **hjejle**, **strandhjejle**, **almindelig ryle**, **lille kobbersneppe**, **stor regnspove**, **rødben**, **splitterne** og **fjordterne**.

Padder

Både Skallingen og Langli huser pæne bestande af **strandtudse**.

Unikt naturområde

Samlet vurdering

Skallingen og Langli har en særdeles høj naturværdi pga. det unikke, unge og dynamiske landskab og det værdifulde fugle- og planteliv. Derudover er det i Danmark er et sjældent syn med et så stort, uberørt naturområde. Endvidere fremstår Skallingen i dag som et af de største, naturligt dannede marskområder i Nordeuropa. Sammen med resten af Vadehavet har Skallingen og Langli status som natur- og vildtreservat, som sikrer, at området forvaltes til gavn for både natur, dyreliv og mennesker. Skallingen og Langli har tillige en særlig status som naturvidenskabeligt referenceområde, idet der siden 1930'erne er gennemført naturgeografiske og biologiske studier i området.

Værdi- og målsætning

Naturværdierne på Skallingen og Langli lever i dag op til den højeste målsætning. Området har en meget høj værdi, hvad angår landskab, fugle, padder og planter, og det har derfor fået tildelt den højeste værdisætning. Undtagelsen er en lille strandengslokalitet på Skallingen beliggende tæt ved klitrækken. Her er strandrørsumpen tørret helt ud, og den botaniske værdi er ringe.

Behov for pleje og ekstensivering

Skallingen og Langli er i dag et uberørt naturområde. På Langli synes den naturlige græsning at kunne hindre tilgroning, og der er ikke nogen umiddelbare plejebestanden. På Skallingen derimod er der behov for enkelte plejemaatag, som ikke er af omfattende karakter.

- I den nordlige del af Skallingen bør driften ekstensiveres, så grøfter ikke vedligeholdes og afvandingsmulighederne dermed bliver mindre effektive.

- Fenerne nærmest Blåvand bliver enten græsset for hårdt eller slet ikke afgræsset. En tilpasning af græsningstrykket på dette strandengsområde vil gavne vegetationen.

Overvågning

- Fuglelivet på Skallingen og Langli bliver overvåget – bl.a. i forbindelse med NOVANA-programmet.
- Skallingens flora bliver ligeledes overvåget i forbindelse med NOVANA-programmet.

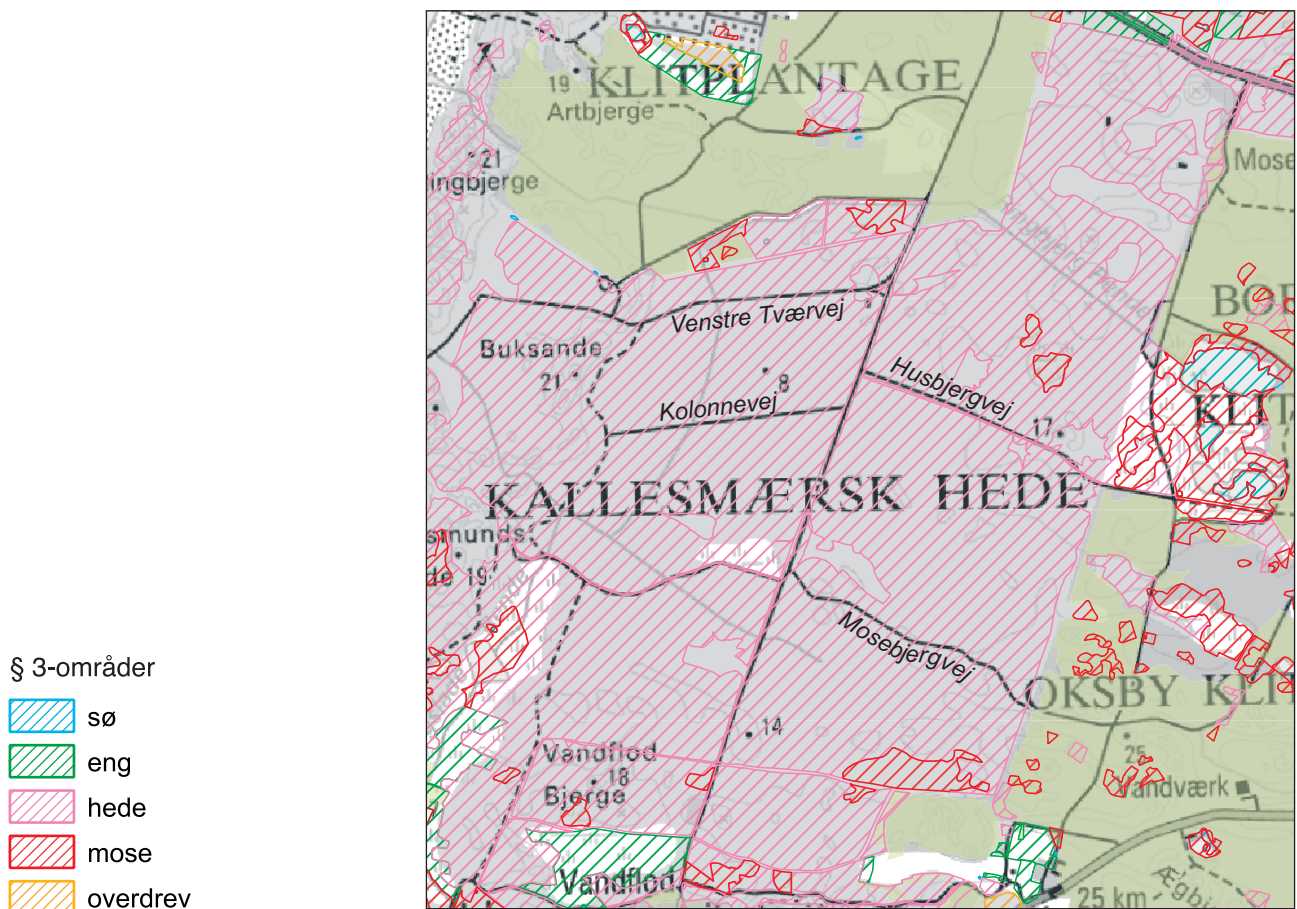
Behov for overvågning

- Det vil bidrage med nyttig viden at overvåge strandtudsebestanden på Langli, da den vil kunne bruges som en upåvirket referencebestand.
- Overvågning af floraen på Langli.

4.2 Kallesmærsk Hede

*Største hedeområde i
Sydvestjylland*

Kallesmærsk Hede er en meget stor, sammenhængende hede, og med sine 2500 ha er det det største hedeområde i Sydvestjylland. Heden indgår i Oksbøl Skydeterrens arealer og er kendetegnet ved den store åbne flade, der mod vest går over i et kuperet klitlandskab med tre rækker af havklitter (beskrives i afsnit 4.8). Mod nord og øst grænser heden op til klitplantager og mod syd til sommerhusområdet ved Blåvand.

Figur 12. Kort over Kallesmærsk Hede.

<i>EF-habitatområde</i>	Internationalt højt prioriteret beskyttelsesområde Kallesmærsk Hede er en del af et stort EF-habitatområde, som er udpeget på grundlag af bl.a. række naturtyper på fattig jordbund som f.eks. „stabile kystklitter med urteagtig vegetation (grå klit og grønsværklit)“, „fugtige klitlavninger“, „tørre dværgbusksamfund (heder)“ og „plantесamfund med næbfrø, soldug eller ulvefod på vådt sand eller blottet tørv“.
<i>Beskyttelse af sjældne fugle</i>	Kallesmærsk Hede er desuden udpeget som EF-fuglebeskyttelsesområde for ynglefuglene hedehøg, tinksmed og hedelærke.
<i>Imponerende afblæsningsflade</i>	Geologi Kallesmærsk Hede er en del af et flyvesandslandskab, der er dannet over lang tid og flere sandflugtsperioder. Vinden har blæst sandet af den flade slette og videre øst på, hvor der er dannet store klitformationer (bl.a. Jens Jessens Sande og Bordrup Sande). Heden er den største og mest imponerende afblæsningsflade i Blåvandshuk Kommune og Ribe Amt.
<i>Intakt afblæsningsflade</i>	Forsvarets driftsplan I forsvarets driftsplan er området nord for Husbjergvej udpeget som Kategori III-område. Resten af den flade hede er udpeget som Kategori II-område. Dog har området nord for Vestre Tværvej fået sin egen status under Kategori II, idet området er den sidste del af den store afblæsningsflade, som stadig er intakt, eftersom den ligger „i læ“ af Vejers Plantage. Grundet den særlige status under Kategori II benyttes området i begrænset omfang. Det gives en større beskyttelse end dets placering i Kategori II tilsiger pga. dets landskabelige værdi. Det flade hedeområde henføres i driftsplanen som „Lokalitet af stor botanisk betydning“ pga. at der udover et større antal biotopstypiske og halvsjældne arter forekommer de sjældne arter: brun næbfrø, hvid næbfrø og fin siv.
<i>Danmarks største bestand af krondyr</i>	Oksbøl Krondyrreservat I midten af 1940'erne blev et areal på 16.254 ha udpeget som Krondyrreservat. Reservatet består af arealer ejet af forsvaret og Skov- og Naturstyrelsen. Øvelsesterrænet er kendt for sin store bestand af krondyr, som består af dyr fra den oprindelige stamme. Størstedelen af reservatet ligger i Blåvandshuk Kommune og udgør en meget stor andel af kommunens areal. En mindre del af reservatet ligger i Blåbjerg Kommune. Området består af åbne hedearealer vekslede med plantageområder, hvilket udgør et ideelt leveområde for krondyrene, som kan søge føde på de åbne områder og dækning i skovene. Formålet med reservatet er at opretholde en stor og sund bestand af krondyr, uden at den bliver så stor, at den forårsager uacceptable skader på land- og skovbruget i området. I foråret 2005 blev reservatets bestand af krondyr skønnet til at være på ca. 1300 dyr, hvilket er Danmarks største bestand.
<i>Lyngklædt slette</i>	Naturindhold Kallesmærsk Hede ligger som en åben, lyngklædt slette, hvor lyngheden er den dominerende naturtype. Vegetationsdækket gennemskæres af et netværk af sandede veje, som benyttes ved de militære øvelser. Indenfor Kategori III-området i den nordøstlige del af heden er de opkørte veje rigt repræsenteret (se figur 7), og i dette område er der ligeledes kørespor i vegetationen. De militære aktiviteter forårsager jævnligt hedebrande i større eller mindre omfang. Brandene er med til at der sker en foryngelse af lyngplanterne.

Vegetationen på Kallesmærsk Hede er meget varieret og bestemmes af forhold som jordbundens fugtighed og graden af de militære aktiviteter. Tørre lyngheder veksler med fugtige klokkelyngheder og hedemoser. På lyngheden dominerer **hedelyng**, som sjældent når sin senile fase pga. de hyppige brande eller forstyrrelser ved kørsel. Sammen med lyngen vokser andre karakteristiske hedearter som **engelsk visse**, **almindelig kongepen**, **sandstar**, **almindelig hvene**, **bølget bunke**, **revling** og **sandskæg**. Enkelte steder er den rødlistede **lyng-silke** registreret.

Hvor vinden har blæst sandet af ned til grundvandslinien findes klokke-lyngheden eller hedemosen. Førstnævnte domineres af **klokkelyng**, som vokser sammen med interessante arter som **benbræk**, **liden soldug**, **nordsø-kogleaks**, **klokke-ensian**, **mose-pors** og **mose-troldurt**. Hedemosen adskiller sig fra klokkelyngheden ved at være domineret af **blåtop**, men de samme interessante arter findes ligeledes i hedemosen. I de fugtige partier er der yderligere registreret **brun næbfrø**, **hvid næbfrø**, **mangestænglet sumpstrå** og **rundbladet soldug**. Hedemosepartierne beliggende på den flade hedeslette er generelt artsrige uden en kraftig dominans af **blåtop**. I hedemoserne omkring klitrækkerne er den militære påvirkning derimod begrænset. Her får blåtoppen mulighed for at blive stor og tueformet. Dertil er der en begyndende tilgroning med pilebuske. Her er de sjældne og interessante arter også registreret, men med langt mindre dækning og artsantal. Her er der behov for afskrælning af **blåtop**, således at de sjældne arter kan blive mere udbredte og talrige.

Langs vejene og i områderne med højest forstyrrelsesgrad vokser der pionérarter eller arter, som kan vokse på den blotlagte sandjord så som **sand-siv** og **børste-siv**.

Figur 13. Den store afblæsningsflade består af en mosaik af forskellige vegetationstyper. På billedet ses et område med klokkelynghede.

Fuglelivet

Kallesmærsk Hede var tidligere og i al fald frem til og med 1970'erne én af de største og mest betydningsfulde ynglelokaliteter i Ribe Amt for karakteristiske hedefugle som **hedehøg**, **urfugl**, **hjejle** og **tinksmed**. Alle fire arter, der enten er uddøde eller stærkt truede i Danmark, er forsvundet fra området. Hvorfor vides ikke helt præcist, men af medvirkende årsager kan være den

øgede militære aktivitet i skyde- og øvelsesområdet, der bl.a. har medført, at større dele af heden i nyere tid udnyttes mere intensivt til kørsel med bæltekøretøjer.

I dag findes ynglefugle som **grågås, krikand, gråstrubet lappedykker, lille lappedykker, rørhøg, stor regnspove, vibe, rødben, dobbeltbekkasin, hættemåge og bynkefugl. Stor tornskade** er områdets mest bemærkelsesværdige ynglefugl, og er registreret med 1-3 par. Området bør undersøges nærmere, da dækkende oplysninger savnes.

Største afblæsningsflade i Sydvestjylland

Samlet vurdering

Kallesmærsk Hede er et særdeles værdifuldt naturområde både pga. hedens store landskabelige værdi som den største afblæsningsflade i Sydvestjylland, men også pga. hedens høje botaniske værdi. Den militære påvirkning varierer meget over det store hedeområde. En middel påvirkningsgrad er at foretrække, eftersom den kraftigste påvirkning slider vegetationen bort, og en manglende påvirkning medfører, at tilgroning truer de værdifulde plantesamfund.

Værdi- og målsætning

Hedeområdets høje landskabelige – og botaniske værdi afspejles i værdisætningen, hvor stort set alle lokaliteter er tildelt den højeste værdisætning. Kun én lille mose kan i dag ikke opfylde den højeste målsætning, da lokaliteten er under tilgroning. Kallesmærsk Hede har endvidere stor betydning som en stor del af den brede naturkorridor, der går igennem kommunen fra Skallingens sydspids i syd til grænsen til Blåbjerg Kommune mod nord.

Behov for pleje og ekstensivering

- Det vil gavne heden, hvis den NØ-lige del kunne opgraderes til et Kategori II-område i den næste revision af driftsplanen for Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn.
- Hedeområdet vil påvirkes negativt af en eventuel yderligere grundvandssænkning i sommerhusområderne ved Blåvand. Dette bør så vidt muligt undgås.
- Hvor **blåtop** er stor og tueformet vil en afskrælning forhindre en yderligere tilgroning.
- Enkelte steder vil rydning af pil og mindre dræning af hedebladerne gavne naturområdet.

Indsats for at forbedre klitheden

Klithedeprojekt

Langs den jyske vestkyst strækker sig et storslået klitlandskab. Klitheden er her hjemsted for en lang række dyr og planter, der er helt afhængige af denne naturtype. Mange steder er klitheden i dag på tilbageslag, eftersom den gror til i skov og græs, og sumpede lavninger er i tidens løb blevet drænet.

Skov- og Naturstyrelsens skovdistrikter samt Nordjyllands-, Viborg-, Ribe- og Sønderjyllands amter og Forsvaret er gået sammen i en fælles indsats for at forbedre forholdene for klitheden. Plejeindsatsen omfatter: mosaikafbrænding, rydning af massiv opvækst, genskabelse af naturlig afvanding, genskabelse af paddelokaliteter, etablering af græsning og slåning.

I Danmark omfatter klitheden knap 50.000 ha, hvilket svarer til ca. 1% af landets areal. Med projektet plejes godt 10% af den samlede klithede. I

Ribe Amt er Kallesmærsk Hede, hederne på Fanø, klithederne ved Filsø og Lyngbo Hede en del af det samlede projektområde.

EU støtter klithedeprojektet gennem LIFE-ordningen, da klitheden er sjælden på europæisk plan. Projektet startede 1. november 2001 og løber over 5 år.

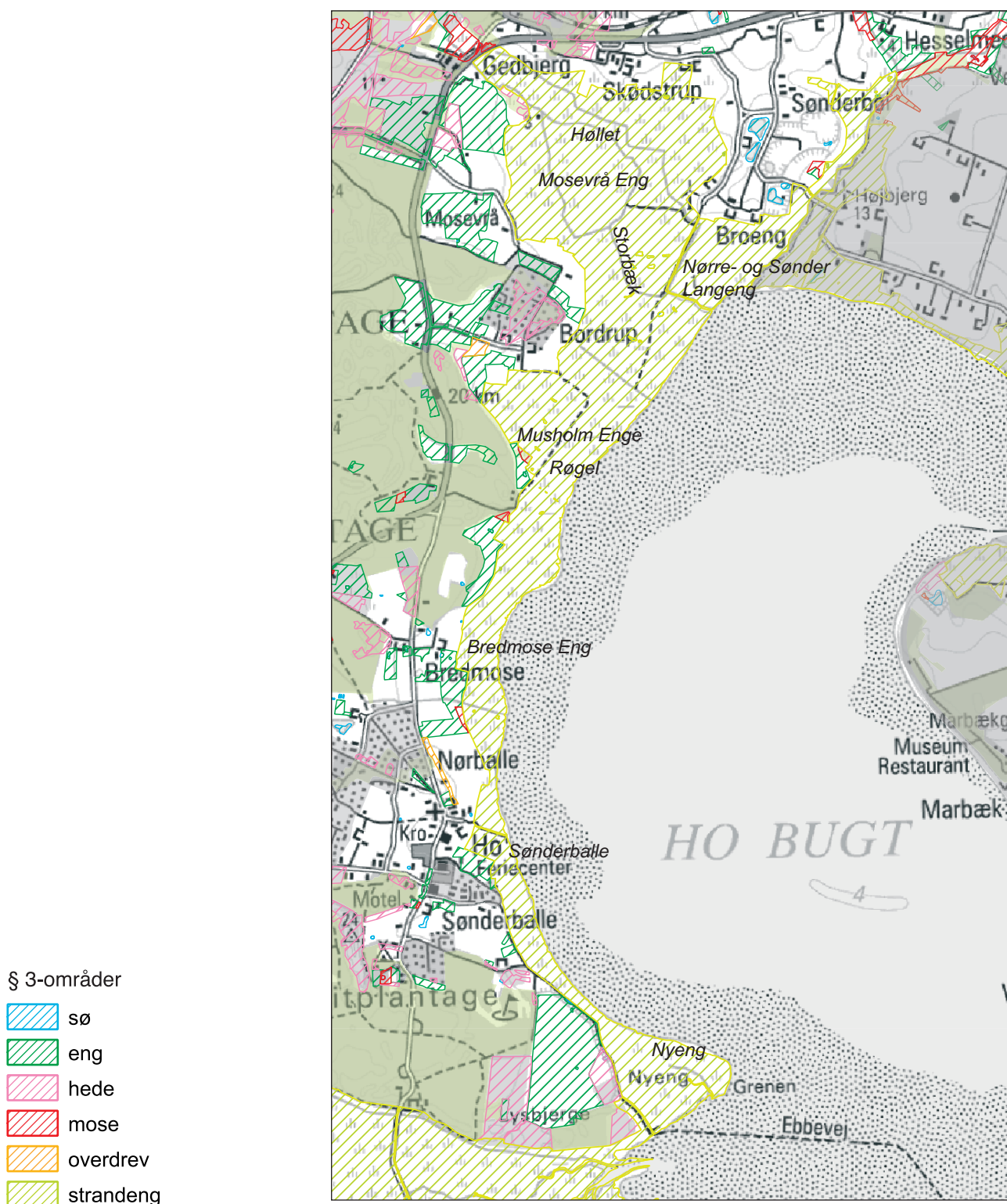
Behov for overvågning

- Overvågning af **lyng-silke** og de mest værdifulde fattigkær.
- Bedre undersøgelse/overvågning af fuglelivet.

4.3 Ho Bugt

Vadehavets nordlige grænse

Langs med Ho Bugt findes et sammenhængende naturbælte bestående af strandenge. De udgør en del af en meget lang naturkorridor fra Skallingens sydspids og går via Ho Bugt videre til Varde Ådal, hvorfra der går et forgrenet naturnetværk, som breder sig langt ind i amtet. Ho Bugt danner Vadehavets nordlige grænse og er derved del af et naturområde af international bevaringsinteresse.

Figur 14. Kort over Ho Bugt.

<i>EF-habitatområde</i>	Internationalt beskyttelsesområde Ho Bugt er sammen med Vadehavet, Varde Å og Ribe Å udpeget som et samlet EF-habitatområde på grundlag af en række arter som gråsæl og spættet sæl og en række naturtyper som for eksempel „vegetation af kvel-ler eller andre enårige strandplanter, der koloniserer mudder og sand“ og „strandeng“.
<i>Beskyttelse af fuglelivet</i>	På baggrund af trækfuglen klyde og ynglefuglene hedehøg, blå kærhøg, engsnarre og blåhals er engene ved Ho Bugt udpeget som EF-fuglebe-skyttelsesområde. Området er endvidere udpeget som Ramsarområde.
<i>Udsigtsfredning</i>	Kendelsesfredninger Et strandengsareal nord for Ho By blev fredet i 1982 for at sikre udsigten over Ho Bugt. Det fredede areal er på 110 ha og er privatejet.
<i>Aflejring af ler og slik</i>	Geologi Det åbne og flade marskområde langs med Ho Bugt er dannet ved havets naturlige aflejring af finere materiale, ler og slik. Ved Ho ses i dag den modsatte proces. Her er marsken udsat for erosion, således at der dannes „klinter“.
	Forsvarets driftsplan I forsvarets driftsplan er strandengene ved Musholm og Røgel udpeget som Kategori I-område sammen med et område vest for Storbæk som går op til Høllet. Strandengene vest herfor er udpeget som Kategori II-områ-de. Resten af strandengsområdet ligger udenfor forsvarets arealer. Strandengene henføres i driftsplanen som „Lokalitet af stor botanisk be-tydning“, da der udover et større antal biotopstypiske og halvsjældne arter forekommer den sjældne art: stilkløs kilebæger. Samtlige af forsvarets strandenge er bortforpagtet til græsning og benyt-tes stort set ikke til militære øvelser.
<i>Nørre- og Sønder Langeng</i>	Naturindhold Strandengslokaliteten ved Nørre – og Sønder Langeng er inddelt i fenner, som hovedsageligt fremstår ensartede uden struktur og med lav artsdiver-sitet. Årsagen er, at området tidligere har været anvendt til græspilleproduktion og af den grund er blevet gødsket kraftigt. Fra 2000 indgik området i projektet „Operation Engsnarre“ (se nedenfor), hvilket har medført en hævn-ing af vandstanden, og at gødning ikke længere bliver anvendt. Fennerne domineres af almindelig rajgræs og kryb-hvene, og arter som harril og strand-trehage er almindelige. Mindre partier nærmest vaden indgår i dag ikke i nogen former for drift, og strandrørsump domineret af strand-kogle-aks har haft mulighed for at udvikle sig. Indførelse af ekstensiv græsning på dele af området vil kunne skabe en mere varieret og artsrig strandeng.
<i>Ål-, Bredmose- og Mosevrå Enge</i>	Denne meget store strandengslokalitet er inddelt i mange fenner, som drives meget forskelligt. Store områder ligger hen uden nogen former for drift, og de er af den grund groet til med tagrør. Imellem rørskovene er der fenner, som afgræsses eller bliver drevet med høslæt. Flere fenner er meget ensarte-de og artsfattige grundet den kraftige gødskning, som blev anvendt ved den tidligere græspilleproduktion. Produktionen af græspiller er ophørt efter, at Ål-, Bredmose- og Mosevrå Enge er indgået i „Operation Engsnarre“-pro-jektet. Generelt dominerer rød svingel og kryb-hvene på de afgræssede/slå-

ede fenner. Langs med bugten vokser der karakteristiske strandengsarter som **kveller**, **strand-asters**, **vingefrøet hindeknæ**, **strand-trehage**, **strand-vejbred**, **strand-malurt**, **tæt blomstret hindebæger** og **stilkløs kilebæger**. Mod nordvest, hvor saltpåvirkningen ikke er så høj, bærer vegetationen mere præg af fersk eng, hvor arter som **mose-bunke**, **vandnavle**, **lyse-siv**, **lancet-vejbred** og **ager-tidsel** er registreret.

Figur 15. Blomsterstand af den sjældne stilkløs kilebæger.

Sønderballe og Nyeng

Størstedelen af strandengsområdet ved Sønderballe og Nyeng bliver afgræsset med kvæg. Flere steder har det medført en veludviklet knoldstruktur, hvilket giver en højere heterogenitet og artsdiversitet. De dominerende arter er **rød svingel** og **kryb-hvene**, som findes sammen med andre typiske strandengsplanter så som **kødet hindeknæ**, **strand-annelgræs**, **sandkryb**, **strand-engelskgræs**, **strand-vejbred** og **harril**. Ind imellem findes der partier med rene bestande af **strand-kogleaks** og **tagrør**. Af halvsjældne og sjældne arter blev der registreret **smalbladet kællingetand**, **klit-kællingetand**, **stilkløs kilebæger** og **tæt blomstret hindebæger**. Centralt i området er der en enkel fenne, hvor der findes mange af de karakteristiske tuer dannet af den gule engmyre. Stort set hele lokaliteten indgik i „Operation Engsnarre“-projektet i 2001.

Strandengene, engene og rørsumpene langs Ho Bugt udgør gode yngleområder for en række karakteristiske fuglearter som **gravand**, **gråand**, **strandskade**, **vibe**, **dobbeltbekkasin**, **rødben** og **gul vipstjert**. I rørsumpene i den nordlige del af området (Skødstrup Enge) findes desuden fåtallige og sjældne arter som **rørhøg**, **blå kærhøg** (1-2 par i første halvdel af 1990'erne), **hedehøg** og **vandrikse**.

Strandengsområderne er i kombination med Ho Bugts tidevandsområder ligeledes meget betydningsfulde raste- og fødesøgningsområder for en lang række trækkende vandfuglearter. De fungerer som højvandsrasteplads for de store forekomster vadefugle – især **klyde**, **hjejle**, **strandhjejle**, **almindelig ryle**, **lille regnspove**, **stor regnspove**, **rødben** og **hvidklire** – og er vigtige fødesøgningsområder for planteædende gæs og svømmeænder som bl.a. **grågås**, **knortegås**, **pibeand**, **krikand**, **gråand** og **spidsand**.

Samlet vurdering

Strandengene langs Ho Bugt har en vigtig funktion som bindeled mellem naturområder ved Skallingen til Varde Ådal og videre til naturområder i andre kommuner i amtet. Naturområdet danner Vadehavets nordlige grænse og har international bevaringsinteresse. Af den grund er området beskyttet gennem internationale udpegninger.

Strandengene langs med Ho Bugt har alle fået tildelt den højeste målsætning. Kun den sydligste lokalitet kan opfylde målsætningen, eftersom lokaliteten rummer flere sjældne arter. Den største lokalitet rummer mange karakteristiske strandengsarter, men domineres af artsfattig rørsump eller kulturpræget strandeng og kan i dag ikke opfylde målsætningen. Her vil en ekstensiv afgræsning kunne skabe et mere varieret naturområde. Den nordligste lokalitet har fået tildelt en middel værdisætning, selvom den botaniske værdi er lav. Fuglelivet i området har i dette tilfælde vægtet højt i den samlede værdisætning. På trods af iværksættelsen af projektet „Operation Engsnarre“ var de fænomener, der har været brugt til græspilleproduktion, stadig kulturpåvirkede på tidspunktet for naturkvalitetsplanens feltbesigtigelse. En reduktion i næringsstofftilførslen vil først kunne registreres efter en årrække.

Behov for pleje og ekstensivering

- De områder som i dag ligger uden drift og som af den grund er groet til med rørskov bør afgræsses, således at der kan udvikles et mere varieret naturområde.

„Operation Engsnarre“

„Operation Engsnarre“ er et Landbrugs- og Miljøprojekt, som blev iværksat i 1998. Formålet med projektet er at forbedre miljø- og naturforholdene i området ved Ho Bugt og Varde Ådal samtidigt med, at der opretholdes en landbrugsmæssig udnyttelse af engarealerne. Projektet bygger på et samarbejde mellem Sydvestjysk Landboforening Varde, Vardeegnens Familielandbrug, Direktoratet for FødevarerErhverv, Skov- og Naturstyrelsen og Ribe Amt. Som symbol for projektet er vandhønen **engsnarre** valgt, da den meget sjældne ynglefugl netop kræver engområder med en ekstensiv og skånsom drift.

Før projektet rummede området et artsfattigt og kulturpåvirket dyre- og planteliv. Tredive års intensivt landbrugsdrift med græspilleproduktion har præget området til det billede vi ser i dag. Det var primært indførelsen af en mere effektiv afvanding, brugen af kunstgødning samt en tidlig og hyppig slåning, der forringede forholdene for fugle og de mere sårbare plantearter. Der er en tydelig tilbagegang i fuglebestandene, både for yngre- og trækfugle, og typiske engarter som **engsnarre**, **brushane** og **stor kobbersneppe** yngler ikke længere i området.

For at vende billedet blev der i projektområdet foretaget en vandstands-hævning og en ekstensivering af driften på engarealerne. Eftersom engarealerne er privatejede, blev der indgået frivillige MVJ-aftaler med de berørte lodsejere i forbindelse med igangsættelse af den ændrede driftsform.

Et overvågningsprogram blev iværksat efter projektets igangsættelse og er foreløbig gennemført for perioden 1998 – 2002. På en række udvalgte lokaliteter er det især plante- og fuglelivet samt det landbrugsmæssige udbytte, der er blevet overvåget.

I de fem år overvågningen har fundet sted, er udviklingen så småt blevet vendt, idet der er sket en fremgang af de plantearter, der kræver fugtige vækstforhold. Der er endnu kun registreret få nye arter, men det forventes at artsdiversiteten vil stige i fremtiden.

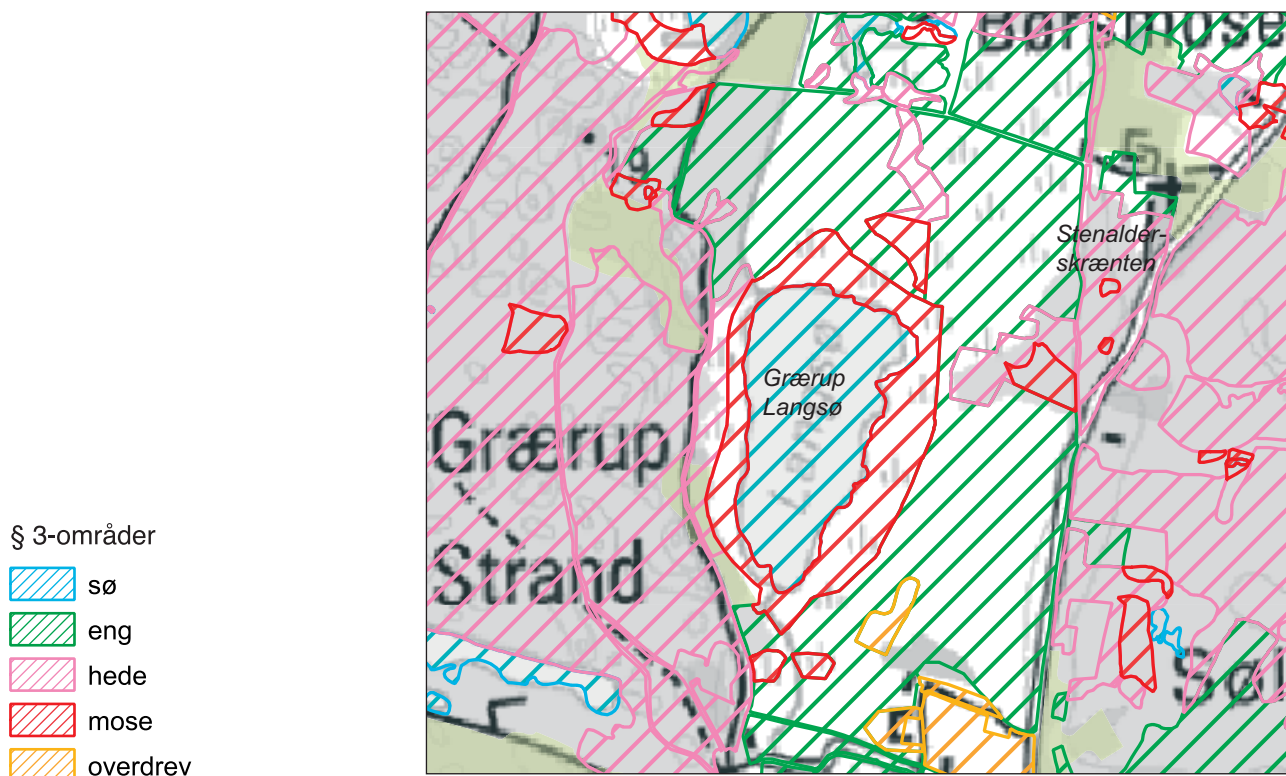
Der er ligeledes blevet registreret fremgang i fuglelivet i området. Engsnarren blev hørt i projektområdet i 2001 og 2002. I 2003 blev der hørt op til ti individer på én gang, hvorfor det formodedes at være tale om en mindre ynglende bestand. Bestanden faldt i 2004, hvor arten kun blev hørt få gange. Sjældne arter som **atlingand**, **hedehøg**, **vagtel** og **sydlig blåhals** er fåtalligt registreret. På trods af fremgangen i fuglearter er antallet stadig lavt sammenlignet med andre tilsvarende engområder.

Overvågning

- Overvågningsprogrammet (både fugle og flora) i forbindelse med projektet „Operation Engsnarre“ er genoptaget i 2005 og formodes at blive gentaget fremover med et 2-3 års interval.

4.4 Grærup Langsø og omegn

Den ca. 30 ha store, lavvandede Grærup Langsø ligger i en langstrakt, nordsydgående fordybning på marint forland beskyttet mod havet af flere klitrækker ved Grærup Strand. Søen ligger i den sydvestlige udløber af Filsøbassinet og har i stenalderen haft direkte forbindelse til Filsø og Søvig Sund, der sammen udgjorde en del af den meget store Filsø.

Figur 16. Kort over Grærup Langsø og omegn

EF-habitatområde

Internationalt beskyttelsesområde

Grærup Langsø er sammen med Kallesmærsk Hede, Filsø og Kærgård Klitplantage udpeget som et samlet EF-habitatområde på grundlag af **odder** og en række naturtyper på fattig jordbund. Eksempler på naturtyper er „stabile kystklitter med urteagtig vegetation (grå klit og grønsværklit)“, „fugtige klitlavninger“, „tørre dværgbusksamfund (heder)“ og „kystklitter med enebær“.

Beskyttelse af sjældne fugle

Grærup Langsø er desuden udpeget som EF-fuglebeskyttelsesområde for ynglefuglene **rørhøg, hedehøg, tinksmed og hedelærke**.

Landskabsfredning

Kendelsesfredninger

Grærup Langsø med omgivende arealer blev fredet i 1965 med formålet at bevare klit- og søarealerne pga. rekreative, undervisningsmæssige og videnskabelige interesser. Det fredede areal omfatter 250 ha og ejes af forsvaret.

Stenalderhavets „Blåvands Huk“

Geologi

I stenalderen, da Grærup Langsø sammen med Filsø var en havbugt, nåde havet helt ind til Børsmose og Grærup, hvor det dannede klinten mellem de to landsbyer. Landsbyerne er nu nedlagt af militæret. Ved Grærup bøjede kystlinien mod sydøst i retning af Oksbøl. Grærup er således stenalderhavets „Blåvands Huk“ (også kaldet Stenalder-skrænten), og hele

det udstrakte landområde sydvest herfor er opstået siden da. Området øst for Stenalderskrænten udgør en vestlig udløber af Ølgod Bakkeø. Mod vest afgrænses Langsølavningen i dag af et stort klit- og klithedeområde, som er dannet siden stenalderen.

Forekomst af rødlistearter

Forsvarets driftsplan

I forsvarets driftsplan er Grærup Langsø inklusiv Klynekær udpeget som Kategori I-område. Kærområdet og selve søen henføres i driftsplanen som „Lokalitet af største botanisk betydning“ pga. forekomsten af rødlistearterne **hjertelæbe**, **lyng-silke** og **kortsporet blærerod**. Af sjældnere arter forekommer: **butfinnet mangeløv**, **spæd mælkeurt**, **brun næbfro**, **hvid næbfro**, **krybende ranunkel**, **rosmarinlyng**, **dynd-star**, **svømmende sumpskærm**, **nåle-sumpstrå**, **strand-vandranunkel** og **vibefedt**.

Oksbøl Krondyrreservat

Grærup Langsø indgår i det store Oksbøl Krondyrreservat, som er beskrevet under afsnit 4.2.

Kraftig reduktion i søareal

Historie

I stenalderen, da Filsø var størst, har den strakt sig sydpå ind i det bassin, hvor Grærup Langsø ligger. Efterfølgende formodes det, at Langsøen fungerede som afløb for Filsø. Grærup Langsø er siden da arealmæssigt blevet kraftigt reduceret, og alene igennem de sidste 175 år er søen blevet afvandet, så arealet er reduceret fra 94 ha de ca. 30 ha den er i dag. Hensigten med den kunstige vandstandssænkning var at erhverve nye arealer til landbrugsmæssige formål.

Naturindhold

Området ved Grærup Langsø er et åbent lavtliggende velbevaret landskab. Det består af den gamle Langsølavning, som oprindeligt var en stor sø, der har været sammenhængende med Filsø. Mod vest afgrænses området af et bælte af havklitter. Mod øst er den gamle kystskrænt eroderet i bakkeøen.

Næringsrig sø

Grærup Langsø er lavvandet og næringsrig. Fosforbelastningen er forholdsvis stor, når det tages i betragtning, at Grærup Langsø ligger i et naturopland. De fosforrige marine aflejringer i områdets jordlag formodes at være én af årsagerne til fosforbelastningen. Den kraftige afvanding af søen har medført at søens vandkvalitet er blevet stærkt forringet, eftersom den medførte en massiv tilledning af okker via Markstrømmen samt en gradvis tilgroning af randarealerne.

Ved Naturkvalitetsplanens feltarbejde er vandplanter ikke registreret, men ved en undersøgelse fra 1986 var **hjertebladet vandaks** og **akstusindblad** de dominerende vandplanter, som dækkede en stor del af søbunden. Af grundskudsplanter blev **strandbo** registreret i små mængder langs den østlige bred, og den gullistede **nåle-sumpstrå** voksede ligeledes i søen. I 1994 blev der endvidere registreret **gulgrøn brasenføde** et enkelt sted i søens nordøstlige hjørne. Det lykkedes dog ikke at genfinde arten ved en besigtigelse i 2000.

Omkringliggende mose

Omkring Langsøen findes et varieret moseområde bestående af overgangsfattigkær, hængesæk, rørskov og pilekrat vekslende mellem hinanden. Nærmest søen er der rørskovsbevoksninger domineret af **tagrør**.

Tætte pilekrat af **grå-pil** findes flere steder spredt over hele moseområdet, som benyttes af kronvildtet som skjulested. Puder af tørvemosser danner partier med hængesæk, hvor der vokser arter som **tranebær**. Her blev den sjældne orkidé **hjørtelæbe** genfundet under NOVANA-feltarbejdet i 2004. Kun få individer blev registreret, men flere formodes at findes i moseområdet. Hvor hængesækken bliver mere fast indtræder flere arter som **klokkelyng**, **mose-pors**, **kragefod**, **tormentil**, m.fl. På nogle tørre partier vokser **revling**, **engelsk visse**, **børste-siv** og **tormentil**. I partier med overgangsfattigkær findes **trævlekrone**, **kær-snerre**, **dynd-padderok**, **almindelig fredløs** og **kær-tidsel**.

Moseområdet afgræsses ekstensivt af den naturlige bestand af kronvildt, hvilket ikke er tilstrækkeligt til at holde mosen lysåben og fri for krat. Rydning af krat samt efterfølgende ekstensiv afgræsning med kvæg vil gavne mosens plantesamfund.

Stenalderskrænten

På stenalderskrænten findes en særdeles rig og værdifuld flora. Her er lyngheden dominerende med hedemosepartier, i de mange lavninger, der ligger spredt i området. Skrænten bliver plejet ved afbrænding af Statsskovdistriktet, hvilket hindrer lyngen i at nå den senile fase. I 2002 blev området afbrændt og allerede i forsommeren 2004 stod der et meget fint tæppe af **hedelyng** med en meget stor bestand på mere end 100 m² af **lyng-silke**! Året før afbrændingen, 2001, var der kun nogle ganske få eksemplarer af arten på lokaliteten. **Plettet gøgeurt** er almindelig ud over hele lokaliteten og kan tælles i 100-vis. Af mere almindelige hedearter findes **revling**, **tormentil**, **børste-siv**, **engelsk visse**, **lyng-snerre** og **bølget bunke**.

I hedemosepartierne dominerer **benbræk** sammen med **mose-pors**, **klokkelyng** og tørvemosser. Der findes store bestande af **liden** – og **rundbladet soldug** sammen med halvsjældne og sjældne arter som **brun næbfrø**, **rosmarinlyng**, **mose-troldurt**, **tranebær**, **spæd mælkeurt**, **klokkeensian**, **smalbladet kæruld** og **mangestænglet sumpstrå**. I den nordvestlige ende findes et specielt fint parti med trykvæld, hvor der bl.a. findes en pæn bestand af **tvebo star**.

Figur 17. Udsigt fra Stenalderskrænten over Langsølavningen.

Klynekær

Øst for Grærup Langsø ligger Klynekær som et stort, varieret engområde. Hele Klynekær er afvandet og sammen med Nørrekær var der før ændringen af afløbet til Grærup Langsø en betydelig højere vandstand. Hele engområdet bliver afgræsset af kvæg, men i den nordlige del er græsningstrykket lavt. Dele af Klynekær bliver grøftet, drænet og omlagt med jævne mellemrum, hvilket afspejler sig i floraen. På de kulturpåvirkede dele findes derfor et stort indslag af kulturarter som **lav ranunkel**, **hvid kløver**, **ager-tidsel**, **tusindfryd**, **almindelig hønsetarm** og mælkebøtte sp. dog iblandt kærarter som **almindelig star** og **lyse-siv**. På de mere upåvirkede partier findes der f.eks. fine ekstremfattigkær med **næb-star**, **grå star**, **smalbladet kæruld** og andre karakteristiske fattigkærarter.

Moser, heder og overdrev findes ligeledes i det store engområde. Centralt ligger et hedeområde på nogle lave klitter. **Hedelyng**, **bølget bunke** og **blåtop** dominerer sammen med sjældne arter som **håret visse**, **pletet gøgeurt** og **spæd mælkeurt**. Mod nord danner **bjerg-fyr** en tæt bevoksning, og den invasive mos **stjerne-bredribbe** (se figur 32) er visse steder begyndt at fortrænge den oprindelige vegetation. I forbindelse med heden ligger en lille hedemose domineret af **smalbladet kæruld**, **hedelyng**, **mose-pors** og **blåtop**. Der vokser pæne bestande af **benbræk**, **klokke-ensian**, **liden** – og **rundbladet soldug** sammen med enkelte **rosmarinyng** og **spæd mælkeurt**.

Klithede vest for søen

Vest for Grærup Langsø ligger en smal, flad hede, som går over i et stort, kuperet klithedeområde. På den flade hede dominerer **hedelyng** og **revling**, som findes i mosaik med **bølget bunke**, **mose-bølle**, **klokkelyng**, **lyng-snerre** og **sand-star**. **Gråris** er under spredning, og lyngen er flere steder i sit senile stadie. Rydning af **gråris**, slåning af de senile lyngplanter samt indførelse af græsning vil gavne heden. I det kuperede klithedeområde dominerer **hedelyng** og **bølget bunke** på klitterne. Der findes kun få, fugtige lavninger, hvor det især er **blåtop**, der dominerer med indslag af **klokkelyng**, **mose-pors**, **smalbladet kæruld**, **nordsø-kogleaks** og enkelte **mangestænglet sumpstrå**. Spredt findes der vindbrud, hvor **sandskæg**, **sand-hjælme** og mossen **stjerne-bredribbe** vokser.

Fuglelivet ved Grærup Langsø

Tidligere var Grærup Langsø med omkringliggende vådområder (især Klynekær mod nord) karakteriseret ved at huse sjældne ynglefugle som **hedehøg**, **urfugl** og **tinksmed**, men disse er forsvundet fra området i tiden efter 1980. I dag yngler bl.a. **toppet lappedykker**, **rørhøg**, **vandrikse**, **vibe**, **dobbeltbekkasin** og **græshoppesanger**, men også enkelte par af de sjældnere arter **rørdrum**, **stor regnspove**, **natravn** og **rødrygget tornskade**.

Uden for yngletiden optræder lejlighedsvis større flokke af rastende **svømmeænder**, **hjejle** og **vibe**, ligesom **fiskeørn**, **blå kærhøg** og **stor tornskade** er regelmæssige gæster.

Søens nærmeste omgivelser og kærømråderne mod nord lider utvivlsomt af at være for tørre i forårs- og sommermånederne, og en vandstandshævning ville generelt set gavne fuglelivet.

Fuglelivet ved Tane Sø

Med genopretningen af de store sø- og vådområder i den nordlige del af Grærup Langsø-lavningen i 1994 genskabtes Tane Sø og Nørrekær som en fantastisk god fuglelokalitet. Søområdet udgør tilsammen ca. 23 ha, og vandfladerne omgives af vidtstrakte vådområder. Kort efter genopretningen indvandrede ynglefugle i stort tal og af mange arter til området, og listen tæller

bl.a. lille lappedykker, toppet lappedykker, gråstrubet lappedykker, sort-halset lappedykker, grågås, knarand, krikand, atlingand, skeand, vand-rikse, plettet rørvagt, hættemåge (koloni), fjordterne og gul vipstjert. I de tilstødende eng- og hedeområder yngler desuden stor regnspej, og rød-rygget tornskade.

Også for trækfugle er området en virkelig god lokalitet, og listen over iagttagne arter er meget lang. Især for en række arter af svømmeænder og vadefugle er området i dag af stor betydning.

Odde

Odde blev i 2003 registreret i Tane Sø, og i 2004 blev arten registreret ved Grærup Langsø ved Ribe Amts oddeundersøgelse. Det sydlige tilløb til søen er meget okkerbelastet, men søen er velegnet som levested for arten.

Grævling

På de lave klitter centralt i Klynekær findes der en stabil bestand af **grævling**.

Strandtudse

I klithedeområdet vest for Grærup Langsø er der – i forbindelse med klithedeprojektet omtalt under afsnit 4.2 – foretaget et plejetiltag for at forbedre forholdene for **strandtudse**. Det er Oxbøl Statsskovdistrikt, der har stået for plejetiltaget.

Figur 18. Grærup Langsø.

Samlet vurdering

Grærup Langsø med omgivelser er landskabeligt af stor bevaringsinteresse og beskrives i forsvars driftsplan som et af de mest værdifulde og bevaringsværdige naturområder indenfor skyde- og øvelsesterrænet. Botanisk set rummer området nogle særdeles værdifulde lokaliteter, hvor der bl.a. vokser de meget sjældne arter **lyng-silke** og **hjerterløbe**.

Værdi- og målsætning

Stenalderkrænten, mosen om Grærup Langsø samt et par lokaliteter i Klynekær har i dag et naturindhold, som lever op til den højeste målsætning. De resterende lokaliteter har alle fået tildelt en middel værdi. Afvandingen af eng- og mosearealerne har påvirket naturværdien i en negativ retning. Dertil medfører en manglende afgræsning på nogle arealer, at høje stauder dominerer, eller at pilekrat er ved at fortrænge den oprindelige flora. En forbedring af naturværdien i området vil indebære rydning

af krat og afgræsning af de arealer, som i dag ikke afgræsses. Langsøens okkerbelastning vil kunne afhjælpes med et vandstandshævningsprojekt, som ligeledes vil gavne de omkringliggende eng- og moseområder. De vil kunne opnå deres tidligere tilstand, hvor dele af Klynekær vil indgå i søen og dele vil få mere mosekarakter. Det er muligt at fosforbelastningen i søen ligeledes vil reduceres ved et vandstandshævningsprojekt.

Behov for pleje og ekstensivering

- Hvor mossen **stjerne-bredribbe** har godt fat og er ved at fortrænge den oprindelige flora, vil det gavne at bekæmpe mossen. Forsøg med at afskrabe mospuderne vil være en mulighed.
- Ekstensiv afgræsning på de ugræssede arealer.
- Slåning af senile lyngplanter samt rydning af **gråris** på heden vest for søen.
- Rydning af pilekrat omkring Langsøen.
- Ophør med afvanding af arealerne øst for søen.
- Eventuel vandstandshævning med henblik på at nedsætte okkerbelastningen (og eventuelt fosforbelastningen) i søen. Ved hævnning af vandstanden i søen vil oplandet til søen virke som okkerfældnings-område. Et sådant projekt vil også gavne de omkringliggende moser og enge.
- Området mellem Grærup Langsø og Nørrekær er udpeget som Kategori II-område i forsvarets driftsplan. En opgradering til Kategori I vil give mulighed for, at området kan blive en landskabelig helhed som ét samlet vådområde.

Behov for overvågning

- Behov for undersøgelse af fuglelivet.
- Overvågning af den lille bestand af **hjertelæbe**, samt en nærmere optælling af bestandsstørrelsen.
- Overvågning af bestandsudviklingen af **lyng-silke** på stenalderskrænten – gerne set i forhold til afbrændingspraksis.
- Overvågning af **odder**.

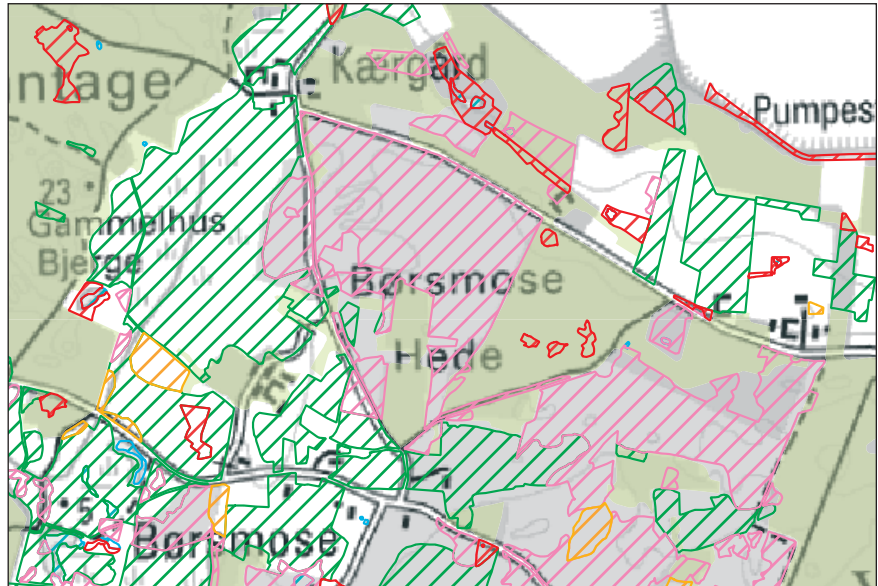
4.5 Børsmose Hede

Velbevaret klithede

Børsmose Hede ligger mellem Nørrekær og Vrøgum Klitplantage og er et hedeområde på omkring 70 ha. Den er landskabelig meget smuk med klitter med vindbrud og fugtige lavninger vekslende mellem hinanden. Heden bliver plejet af forsvaret, hvilket har bevaret dens landskabelige skønhed som en kuperet klithede samt den høje botaniske værdi. Den er i dag en af de bedst bevarede og mest intakte hedeflader indenfor det militære øvelsesterræn.

§ 3-områder

- sø
- eng
- hede
- mose
- overdrev

Figur 19. Kort over Børsmose Hede.

EF-habitatområde

Internationalt beskyttelsesområde

Børsmose Hede er del af et stort EF-habitatområde som inkluderer Kallesmærsk Hede, Grærup Langsø, Filsø og Kærgård Klitplantage. Grundlaget for udpegningen er beskyttelse af bl.a. en række naturtyper som for eksempel „kystklit med dværgbuskvegetation (klithede)“, „fugtige klit-lavninger“ og „tørre dværgbusksamfund (heder)“.

Beskyttelse af sjælden fugl

Børsmose Hede er desuden udpeget som EF-fuglebeskyttelsesområde for ynglefuglen **tinksmed**.

Landskabsfredning

Kendelsesfredninger

Børsmose Hede blev fredet i 1974 med formålet at bevare klitlandskabet. Det fredede område inkluderer Kærgård Klitplantage og omfatter et samlet areal på 1500 ha, som ejes af Skov- og Naturstyrelsen.

Geologi

Børsmose Hede ligger på den yderste kant af Ølgod Bakkeø. De øverste jord-lag består af flyvesand.

Forsvarets driftsplan

I forsvarets driftsplan er Børsmose Hede (med undtagelse af det nordvestlige hjørne) udpeget som Kategori I-område og beskrives som „en af de smukkeste og bedst bevarede hedestrækninger på skydeterrænet“.

Oksbøl Krondyrreservat

Børmose Hede indgår i det store Oksbøl Krondyrreservat, som er beskrevet under afsnit 4.2.

Velbevaret hede

Naturindhold

Børmose Hede er en stor, kuperet lynghede med talrige fugtige lavninger. De fugtige lavninger består af hedemose med **blåtop** og **mose-pors** som dominerende arter. Flere spændende arter vokser i hedemosepartierne som f.eks. **spæd mælkeurt**, **brun næbfro**, **plettet gøgeurt**, **klokke-ensian** og **benbræk**. Sidstnævnte var almindelig i flere af lavningerne. På den tørre lynghede er dværgbuske som **revling**, **hedelyng** og **mose-bølle** almindelige eller dominerende. Imellem dværgbuskene vokser der flere karakteristiske hedearter som **pille-star**, **engelsk visse**, **sand-star** og **lyng-snerre**. Flere vindbrud findes på lokaliteten, hvor især **sandskæg** og **fåre-svingel** vokser. Den nordvestligste del af Børmose Hede er groet til med **bjerg-fyr** og adskiller sig derved markant fra resten af heden. Her er der behov for rydning og eventuelt afbrænding for at opnå samme naturkvalitet, som findes på resten af heden. Mossen **stjerne-bredribbe** har godt fat i dele af heden, og en afskrabning af mospuderne vil gavne heden.

Figur 20. Billede af orkidéen plettet gøgeurt, som vokser på Børmose Hede.

Børsmose Hede er en klassik lokalitet for hedefugle som **stor regnspove**, **stor tornskade** og **bynkefugl**. Tidligere ynglede også **urfugl** og **tink-smed**. Tilgroning er en klar trussel mod de ynglende hedefugle, og plejen på Børsmose Hede er helt sikkert med til at forbedre den som levested for disse arter.

Samlet vurdering

Børsmose Hede ligger i forbindelse med det meget store og sammenhængende naturområde, som findes i Blåvandshuk Kommune. Heden rummer en høj landskabelig værdi pga. dens åbne og kuperede karakter, hvilket er blevet sikret gennem en fredning. Endvidere er der i forsvarets driftsplan taget hensyn til hedens naturværdi, ved at udpege det som Kategori I-område.

Botanisk set rummer Børsmose Hede en række interessante og værdifulde arter, som sammen med den landskabelige værdi gør, at heden i dag lever op til den højeste målsætning. Størstedelen af heden er blevet plejet indenfor de sidste 10 år. Hedens nordvestlige hjørne er i dag ved at gro til med fyr.

Behov for pleje og ekstensivering

- Det nordvestlige hjørne af heden vil have gavn at blive opgraderet til Kategori I-område, hvorved der vil kunne indføres en plejeindsats i form af rydning efterfulgt af afbrænding.
- Gerne bekæmpelse af den invasive mos **stjerne-bredribbe**, således at den ikke når at udkonkurrere nogle af de værdifulde hedearter.

Behov for overvågning

- Eventuelt overvågning af hedens værdifulde plantearter.

4.6 Vrøgum Kær

Landskabet i Blåvandshuk Kommune domineres af store hede- og plantageområder på næringsfattig jordbund. Af den grund er det et særsyn at finde et ekstremrigkær i dette område. Vrøgum Kær er et af Ribe Amts få ekstremrigkær.

Figur 21. Kort over Vrøgum Kær.

EF-habitatområde

Internationalt beskyttelsesområde

Vrøgum Kær er del af et stort EF-habitatområde, som er udpeget på grundlag af **odder** og en række naturtyper som for eksempel: „rigkær“ og „elle- og askeskove ved vandløb, søer og væld“.

Beskyttelse af fuglelivet

Vrøgum Kær hører desuden under EF-fuglebeskyttelsesområdet ved Filsø, som er udpeget på baggrund af ynglefuglene **rørdrum**, **rørhøg**, **hedehøg**, **plettet rørvagt**, **tinksmid** og **natravn** samt trækfuglene **pibesvane**, **sangsvane**, **kortnæbbet gås**, **grågås**, **spidsand** og **pomeransfugl**. Endvidere ligger kæret i Ramsarområde.

Bevarelse af kærrets planteliv

Kendelsesfredninger

Vrøgum Kær blev i 1987 fredet for at bevare den resterende del af den uberørte jordbund og plantelivet i kæret. Det fredede areal omfatter 32 ha. Danmarks Naturfond har netop opkøbt 13,5 ha af Vrøgum Kær. Det opkøbte areal omfatter bl.a. hele ekstremrigkærsområdet.

Filsøs sydlige bred

Geologi

Vrøgum Kær er placeret på Ølgod Bakkeøs nordvendte skråning mod Filsøbassinet. Kæret ligger på den sydlige bred af den oprindelige Filsø fra bronzealderen og på strandvolde dannet i forbindelse med søens afvanding.

Oksbøl Krondyrreservat

Vrøgum Kær indgår i det store Oksbøl Krondyrreservat, som er beskrevet under afsnit 4.2.

Værdifuldt rigkær

Naturindhold

Vrøgum Kær ligger mellem Vrøgum Klitplantage og den kanal, der afvander Søvig Sund. Kærområdet rummer flere vegetationstyper som spænder fra fattigkær til ekstremrigkær og ellesump. Området varierer meget med hensyn til terræn og jordbund, og her er tidligere registreret mere end 150 plantearter. Kæret er domineret af pilekrat i mosaik med ekstremrigkær mod nord og fattigkær mod syd. I det fine ekstremrigkær blev der registreret en pæn bestand af **sump-hullæbe**, talrige planter af **leverurt**, flere eksemplarer af **skede-star**, **tvebo baldrian**, **kødfarvet gøgeurt**, **loppe-star**, **hjertergræs** og **tvebo star**. Sammenlignet med nogle ældre floralister blev **mose-vintergrøn** og **vibefedt** ikke genfundet ved Naturkvalitetsplanens feltbesigtigelse. Mod syd findes fattigkæret med en bestand af **pletet gøgeurt** på ca. 200-300 blomstrende planter sammen med arter som **benbræk**, **mose-trolldurt**, **tranebær**, **smalbladet kæruld**, **mose-pors**, **rundbladet soldug** og **klokkelyng**. Lokaliteten har indtil for 30 år siden været anvendt til græsning, og i dag sker kun en naturlig græsning af kronhjørte, som ikke er tilstrækkeligt til at holde kæret lysåbent. Der er et akut behov for rydning af pil samt indførelse af græsning. Det vil genskabe kærets lysåbne karakter, og den værdifulde flora vil bevares.

Fuglelivet

Fuglelivet i Vrøgum Kær er kun dårligt undersøgt, men området huser en række mere almindelige ynglefugle tilknyttet mose- og kærområder, samt arter som **vandrikse**, **dobbeltbekkasin**, **græshoppesanger** og **kærsanger**.

Samlet vurdering

Vrøgum Kær er i Ribe Amt et naturområde i særklasse! Det rummer en særdeles artsrig flora, som på amtsplan er meget sjælden. Det skyldes, at naturtypen ekstremrigkær regionalt set er sjælden i Vestjylland, og som et af Ribe Amts få ekstremrigkær er der god grund til at gøre en indsats for at bevare Vrøgum Kær.

Værdi- og målsætning

Kæret opfylder i dag den højeste målsætning. Det er dog nødvendigt med en plejeindsats for at bevare den nuværende værdi. Ved rydning af krattet samt indførelse af ekstensiv afgræsning vil forholdene forbedres for det værdifulde ekstremrigkærflora, eftersom der vil blive genskabt flere lysåbne områder til det værdifulde plantesamfund.

Pleje og ekstensivering

Dele af det opkøbte areal vil nu indgå i en plejeplan, som er udarbejdet for en femårig periode. Planen vil indebære følgende tiltag:

- Et delareal indenfor ekstremrigkærsområdet vil blive ryddet manuelt. Rydningen vil finde sted 1. sept. – 15. april af hensyn til sump-hullæbens blomstring og frøsætning.
- Fattigkærsområdet vil blive ryddet vha. rydningsmaskiner. Enkeltstående enebærbuske og eg samt elletræer vil blive bevaret.
- Plejen vil blive fulgt op med afpudsning mindst én gang årligt for at hindre en ny tilgroning.

Behov for overvågning

- Overvågning af plantelivet i Vrøgum Kær.
- Fuglelivet bør undersøges nærmere.

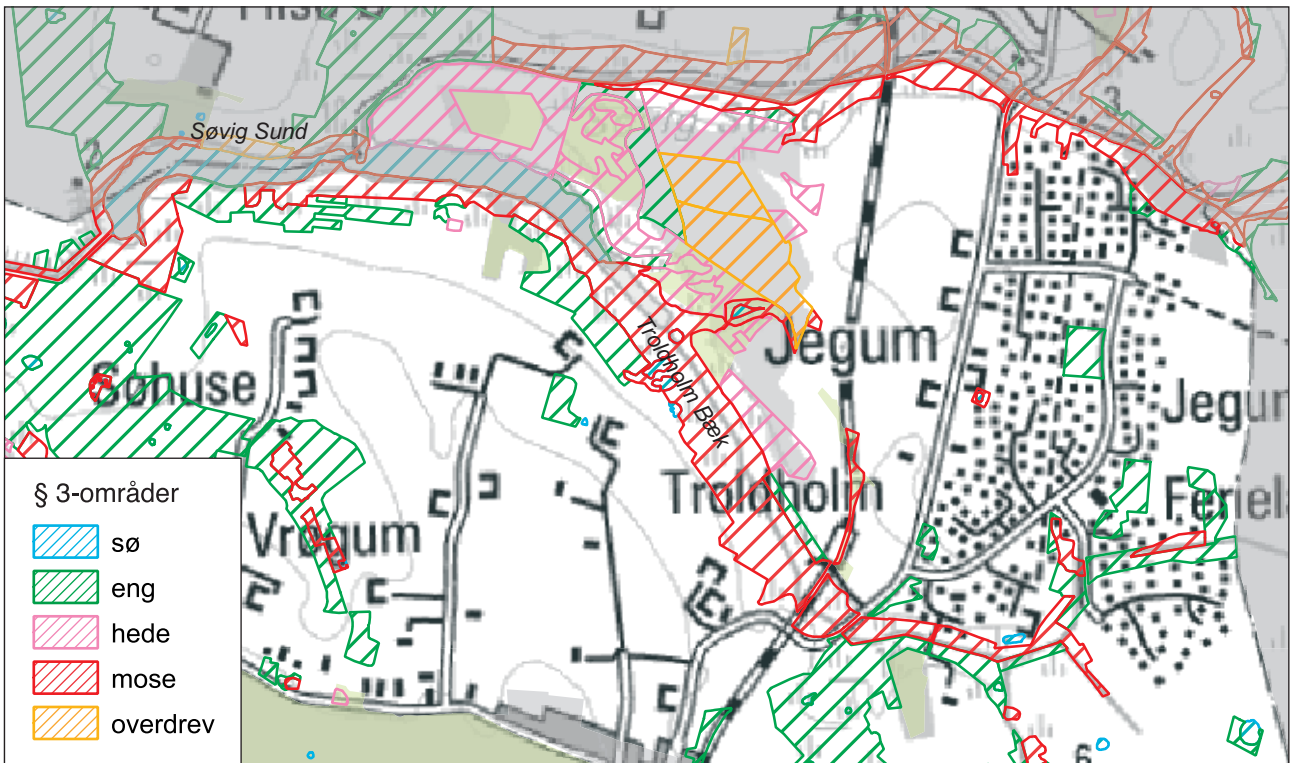

Figur 22. Den sjældne orkidé, sump-hullæbe, som der findes en bestand af i Vrøgum Kær. Arten findes kun få steder i Ribe Amt.

4.7 Søvig Sund og Troldholm Bæk

Naturområde beliggende i en ådal

Søvig Sund adskiller sig fra de øvrige beskrevne naturområder i Blåvandshuk Kommune ved at være en naturkorridor beliggende i en ådal. Hovedparten af kommunerne i Ribe Amt har deres værdifulde natur beliggende i ådalene, hvorimod Blåvandshuk Kommune primært har den værdifulde natur beliggende i klitlandskabet langs Vestkysten og marsk-området ved Ho Bugt.

Figur 23. Kort over Søvig Sund.

EF-habitatområde

Internationalt beskyttelsesområde

Søvig Sund er sammen med Kallesmærsk Hede, Grærup Langsø, Filsø og Kærgård Klitplantage udpeget som EF-habitatområde på grundlag af **odder** og en række naturtyper som for eksempel: „vandløb med vandplanter“, „bræmmer med høje urter langs vandløb eller skyggende skovbryn“ og „elle- og askeskove ved vandløb, søer og væld“.

Beskyttelse af fuglelivet

Søvig Sund hører desuden under EF-fuglebeskyttelsesområdet ved Filsø, som er udpeget på baggrund af ynglefuglene **rørdrum**, **rørhøg**, **hedehøg**, **plettet rørvagt**, **tinksmid** og **natravn** samt trækfuglene **pibesvane**, **sangsvane**, **kortnæbbet gås**, **grågås**, **spidsand** og **pomeransfugl**. Endvidere ligger Søvig Sund i Ramsarområde.

Sydlig del af Filsøbassinet

Geologi

Søvig Sund ligger i den sydlige del af Filsøbassinet og grænser op til Ølgod Bakkeø.

Tidligere del af Filsø

Historie

Indtil omkring 1940'erne var Søvig Sund en del af den tidligere langt større Filsø. Loven om landindvinding blev indført i 1940, og den satte yder-

ligere skub i en effektiv afvanding af den sydlige del af Filsø, hvilket fandt sted lige efter krigen. I dag har Søvig Sund kun en spinkel, indirekte forbindelse til Filsø via en smal, udrettet kanal, Sønder Landkanal.

Naturindhold

Søvig Sund er forholdsvis lavvandet med en dybde op til én meter. Den vestlige del er okkerpåvirket, og vandet i søen er generelt næringsrigt. Tidligere registreringer af planter i Søvig Sund viser, at søen var rig på undervandsplanter, men at der pga. den ringe sigtddybde ikke var grundskudsplanter. I den østlige ende dominerede **tornfrøet hornblad**, og i den vestlige del fandtes mange arter af vandaks, samt at der blev registreret de rødlistede arter: den sjældne **vandpeber-bækarve** og den meget sjældne **kors-arve**. Korsarven gik tilbage fra 1986 til 1991 fra at danne store bestande til kun at findes fåtalligt. I 1995 blev arten ikke registreret, hvilket skyldtes at søbredden var groet til med et veludviklet tæppe af især græsser som **kryb-hvene** og **manna-sødgræs**. For at kors-arven igen kan etablere sig i Søvig Sund vil det kræve, at det tætte vegetations-tæppe samt det okkerholdige slam fjernes, således at der forekommer blotlagte sandflader, som er artens krav til levested.

Figur 24. Den meget sjældne kors-arve, som tidligere dannede store bestande i Søvig Sund.

Langs Søvig Sund og Troldholm Bæk består naturområdet af en mosaik af enge og moser på de vandløbsnære og fugtige arealer, mens hedelokaliteter findes på de tørre, højereliggende områder. Sammenlignet med andre naturområder i kommunen er dette område relativt kulturpåvirket. Engene er primært kultuenge, som er næringspåvirkede og som eventuelt indgår i omdrift. Moserne ligger hen og gror til pilekrat eller høje stauder. Ind i mellem findes enkelte kær og naturenge med en karakteristisk flora, hvor arter som **almindelig fredløs**, **lyse-siv**, **vandnavle**, **blåtop** og **fløjls-græs** vokser sammen med små bestande/få individer af **benbræk**, **klokkelyng**, **mose-pors**, **tråd-siv**, **børste-siv** og den sjældne **butfinnet mangeløv**. Hederne er primært græsheder med dominans af **bølget bunke** iblandet partier med lynghede og revlinghede. Almindelige tørbundsarter som **lyng-snerre**, **klit-svingel**, **pille-star**, **almindelig kongepen**, **revling**, **håret høgeurt**, **tandbælg** og **katteskæg** vokser på hederne. Enkelte indivi-

der af den **gullistede guldblomme** og **plettet gøgeurt** vokser i området. Et par hedelokaliteter er under kraftig tilgroning med bl.a. **bjerg-fyr** og en snarlig plejeindsats kræves for at bevare hede floraen. Senile lyngplanter er ligeledes med til at reducere nogle af hedelokaliteternes naturkvalitet, hvilket kan forbedres ved slåning eller afbrænding af lyngen.

Fuglelivet

Fuglelivet i denne del af det tidligere „Stor-Filsø“ er desværre kun dårligt kendt i dag, men ud fra registreringer i 1980'erne og 1990'erne, kan området karakteriseres som et godt yngleområde for vandfugle og småfuglearter tilknyttet vådområder. Blandt de registrerede ynglefugle findes mere almindelige danske arter som **toppet lappedykker**, **knopsvane**, **gråand**, **skeand**, **blishøne**, **vibe**, **dobbeltbekkasin**, **hættemåge**, **sivsanger**, **kær-sanger** og **rørsanger**, men også mere fåtallige og sjældne arter som **rørdrum**, **rørhøg**, **hedehøg**, **plettet rørvagtel**, **pungmejse**, **græshoppe-sanger** og **stor tornskade** er konstateret på lokaliteten.

For trækfugle er Søvig Sund også en god lokalitet, der især har betydning for arter som **pibesvane**, **sangsvane**, **kortnæbbet gås**, **grågåse**, **krikand**, **gråand**, **taffeland**, **troldand**, **hvinand**, **stor skallesluger**, **blishøne**, **blå kærhøg**, **musvåge** og **fiskeørn**.

Søens fugleliv bør undersøges nærmere, ligesom det ville være gavnligt for fuglelivet med et genopretningsprojekt, der kunne tage hånd om den øgede aflejring af sedimenter på søens bund og om den tiltagende tilgroning i nærområdet.

Oddere

Ved Ribe Amts odderundersøgelse i 1998 – 2000 blev der registreret **odder** langs Søvig Sund og Søvig Bæk. I 2004 blev der yderligere fundet spor efter arten langs med Troldholm Bæk syd for Jegum Ferieland.

Samlet vurdering

Søvig Sund og Troldholm Bæk har betydning som et led i amtets Natura 2000-net. Naturområdet skaber forbindelse mellem det store naturområde langs Vestkysten tværs over kommunen og videre til naturområder i Blåbjerg Kommune.

Værdi- og målsætning

Lokaliteterne langs med Søvig Sund og Troldholm Bæk har med undtagelse af én lokalitet en middel til lav naturværdi. Kulturpåvirkningen er relativ høj i dette område sammenlignet med de øvrige naturområder beskrevet i denne rapport. Næringsberigelsen fra de omgivende landbrugsarealer, en direkte gødskning, tilgroning pga. f.eks. manglende afgræsning har medført, at naturområdet er af forholdsvis ringe værdi. Situationen kan ændres med nedenstående plejetiltag.

Behov for pleje og ekstensivering

- Rydning af pilekrat.
- Ekstensivering af de enge, som i dag indgår i omdrift. Eventuelt udlægning af en gødskningsfri bufferzone omkring ådalen.
- Der er behov for at forbedre passagemulighederne for **odder** ved Troldholm Bæk ved Jegum Ferieland, samt at der foretages en ombygning af den nuværende rørunderføring.
- Ekstensiv afgræsning og/eller høslæt på de arealer, som domineres af høje stauder.
- Rydning af trævækst på enkelte heder og slåning/afbrænding af senile lyngplanter.

- For at genskabe egnede voksesteder til kors-arven skal det tætte vegetationstæppe samt okkerholdige slam fjernes. Denne pleje skal efterfølges med afgræsning, der er tilpas intensiv til at forhindre etablering af sammenhængende vegetation eller rørsump på den afskrabede bundflade.

Behov for overvågning

- **Odder** bør fortsat overvåges i området.
- I tilfælde af restaurering af kors-arvens voksested, bør der iværksættes en efterfølgende overvågning af artens genetablering i Søvig Sund.
- Fuglelivet bør undersøges nærmere.

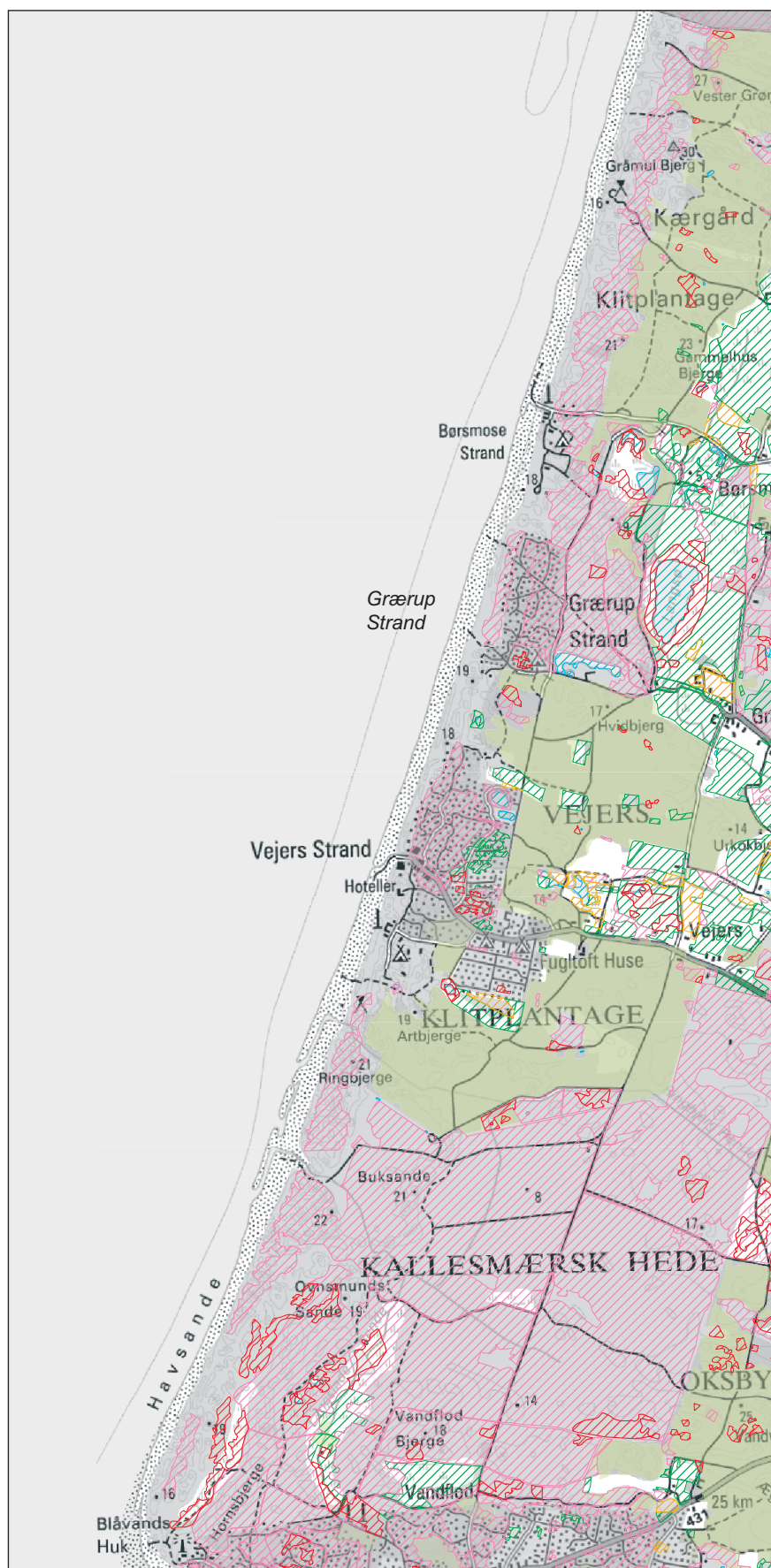
4.8 Kystklitterne

Enestående natur

Klitterne langs Vesterhavet er som naturtype noget særligt. De store klitstrækninger er enestående nationalt set, men også i europæisk sammenhæng. Vestkysten er karakteriseret ved den brede forstrand med forklitdannelser, hvorefter klitrækkerne rejser sig markant. Klitterne er imidlertid sårbare over for indgreb og ukontrolleret færdsel, da de kan blive nedslidte med risiko for sandflugt. På den anden side er klitdæmpningsarbejdet også en trussel imod den enestående dynamiske ændringsproces, der hele tiden finder sted i klitområderne.

§ 3-områder

- sø
- eng
- hede
- mose
- overdrev
- strandeng

Figur 25. Kort over kystklitterne langs Blåvandshuk Kommunes vestkyst.

<i>EF-habitatområde</i>	Internationalt beskyttelsesområde Kystklitterne fra Blåvandshuk til Ringbjerg Rende nord for Kallesmærsk Hede og klitområdet fra den nordlige grænse af sommerhusområdet ved Grærup Strand til kommunegrænsen er begge del af et stort EF-habitatområde, som er udpeget bl.a. på grundlag af en række naturtyper på fattig jordbund som f.eks. „stabile kystklitter med urteagtig vegetation (grå klit og grønsværklit)“, „fugtige klitlavninger“, „tørre dværgbusksamfund (heder)“ og „hvide klitter og vandremiler“.
<i>Beskyttelse af fuglelivet</i>	Nogle mindre klitområder i kommunen er desuden udpeget som EF-fuglebeskyttelsesområde og Ramsarområde.
<i>Klitfredning</i>	Fredninger Med klitfredningen er zonen langs kysten, som inkluderer havklitten, forstranden og et 300 meter bælte bag klitten fredet. De 300 meter regnes fra det sted, hvor en sammenhængende vegetation begynder. Fredningszonen gælder ikke i sommerhusområder. Fredningen har til formål at fastholde de danske kyster som frie og uforstyrrede landskaber. Ud fra naturbeskyttelsesmæssige interesser skal fredningen ligeledes sikre klitten som en levende og oprindelig naturtype med dens karakteristiske plante- og dyreliv. Endvidere skal klitfredningen sikre, at der ikke opstår risiko for øget sandflugt.
<i>Et levende landskab</i>	Geologi De udbredte klitområder, som findes i Vestjylland, er skabt ved hjælp af havets og vindens kraft. Havet aflejrer sand på stranden, og vinden fører det ind over land, hvor det opfanges af forhindringer og danner klitter. Nedbrydning af klitter sker ligeledes ved hjælp af havets og vindens kraft, hvorfor klitten således er dynamisk og under konstant bevægelse og omdannelse.
<i>Beskyttelse af Havsande</i>	Forsvarets driftsplan I forsvarets driftsplan er området mellem Blåvands Huk og Vejers Plantage, kaldet Havsande, udpeget som Kategori I-område. Resten af klitlandskabet i kommunen ligger udenfor forsvarets arealer. Havsande henføres i driftsplanen som „Lokalitet af største botanisk betydning“ pga biotopen grønklit og fordi der findes af sjældnere arter: baltisk ensian, klitkambunke, klitlimurt, spyd-pil, klitrose, sandrottehaale, sand-siv, klitvintergrøn, sump-hullæbe, slangetunge og vibefedt.
	Oksbøl Krondyrreservat Klitterne indgår i det store Oksbøl Krondyrreservat, som er beskrevet under afsnit 4.2.
<i>Sandflugtsdæmpning</i>	Historie For et par hundrede år siden hærgede en voldsom sandflugt langs den jyske vestkyst. Sandflugten antages at skyldes klimatiske forhold samt menneskers overudnyttelse af arealerne til kreaturgræsning, hugst, tørve-gravning m.v. De store problemer forårsaget af sandflugten gjorde det nødvendigt, at der blev gjort en indsats for at dæmpe sandflugten. Før 1867 var det ejeren af sandflugtsarealer, som var forpligtet til at betale for dæmpningsarbejdet, men fra 1867 overgik pligten i et vist omfang til det offentlige. I 1935 overgik dæmpningsarbejdet på klitfredede arealer helt til det offentlige.

Der er flere metoder til at dæmpe sandflugt. Ved at jævne brinker og skarpe kanter kan klitten formes, så vinden afbøjes og ikke finder angrebepunkter. Fyrregrene sættes eller udlægges i slugter og større vindbrud, hvorved grenene kan opfange flyvesandet. Når klitten er formet, kan dæmpningsarbejdet fuldføres ved tilplantning med hjælme. Denne græsart har specielt tilpasset forholdene i den levende klit, og er velegnet til at binde sandet og brede sig i klitten.

Naturindhold

Eftersom det ikke er hele klitområdet fra forstrand til den bagerste række af klitter, der er beskyttet af naturbeskyttelseslovens § 3, er der ikke foretaget planteregistreringer for hele området i forbindelse med amtets Naturkvalitetsplanlægning. Det er kun klitarealer med hedevegetation, der er omfattet af § 3-beskyttelsen. I følgende beskrivelse af klitterne i Blåvandshuk Kommune indgår kun en beskrivelse af § 3-arealerne. Som det kan ses på Kortbilag 1 drejer det sig om en mindre andel af det samlede klitareal.

Havsande

Havsande er et meget stort klitområde, som ligger i forbindelse med Kallemærsk Hede. Det udgør et varieret landskab med flere rækker af høje havklitter vekslende med store, dybe gryder, hvori der flere steder findes hedemoser. På trods af dets beliggenhed i militært terræn henligger klitområdet i upåvirket tilstand, da området er udpeget som Kategori I-område.

Yderst mod havet er **sand-hjælme** og **bølget bunke** de dominerende arter. I partier, som er påvirket af en lav grad af færdsel, er **klit-limurt**, **smalbladet timian** og **blåmunke** almindelige. Enkelte individer af de sjældne **kattefod** og **klit-kambunke** vokser på klitterne. Vegetationen skifter karakter i de partier, hvor der ikke finder nogen færdsel sted. Her består vegetationen overvejende af **revling**, **havtorn**, **gråris**, **klit-svingel** sammen med **sand-hjælme** og **bølget bunke**.

I de fugtige klitlavninger danner flere hedemoser et bælte parallelt med klitrækkerne. Hedemosernes naturværdi varierer fra en middel værdi, hvor pilekrat er under mere eller mindre kraftig indvandring og er ved at fortrænge den oprindelige hedemosevegetation, til hedemoser af højest værdi. Sidstnævnte rummer en værdifuld flora med indslag af mere eller mindre sjældne arter som **plettet gøgeurt**, **klokke-ensian**, **mose-troldurt**, **sand-siv**, **klokkelyng**, **engelsk visse** og **kødfarvet gøgeurt**. Der foreligger en artsliste fra 1975 fra den sydligste del af Havsande. Den gang blev der bl.a. registreret: **sump-hul-læbe**, **leverurt** og **klit-vintergrøn**, men disse sjældne arter er ikke genfundet ved Naturkvalitetsplanens feltbesigtigelse.

Figur 26. Klitlandskabet ved Havsande.

Vejers Strand

Klitområdet ved Vejers Strand er stærkt påvirket af det tæt bebyggede sommerhusområde. Klitheden er kuperet og præges af det veludviklede netværk af grusveje og den tætte bebyggelse. På trods af den høje påvirkning vokser der flere karakteristiske arter som **hedelyng**, **havtorn**, **sand-hjælme** og **marehalm** i det yderste bælte ud mod havet. Længere inde findes **klit-rose** og **revling** på klitterne og arter som **blåtop** i klitlavningerne. Den sjældne **klit-limurt** vokser ligeledes i området, især ud mod kysten.

Klitheden syd for det bebyggede område ved Vejers, nærmest Ringbjerg Rende, er den mest værdifulde i kraft af den højere grad af dynamik med vindbrud, de høje klitter og store, dybe gryder. Kulturpåvirkningen er her yderst begrænset og den landskabelige værdi er høj. Området domineres af **revling**, **sand-hjælme**, **sand-star** og **havtorn**, som vokser sammen med fine arter som **sand-hvene** og **klit-limurt**.

Grærup Strand

Sommerhusområdet ved Grærup Strand strækker sig ikke helt ud til den yderste klitrække, hvorfor der findes et relativt upåvirket klitområde vest for det bebyggede område. Klitterne danner et varieret landskab med en del partier med **revling**. Ind imellem er der afblæsningsflader, som består af lavhede med mange arter af laver samt **sandskæg**. Floraen er varieret og består primært af karakteristiske arter for den grønne klit. Den sjældne **klit-limurt** er almindelig i området, og arter som **klit-rose** og **klit-fladbælg** findes hist og her. I sommerhusområdet domineres vegetationen af arterne **revling** og **hedelyng** med indslag af karakteristiske klit-arter samt laver. En tilplantning med **rynket rose** og **bjerg-fyr** ved sommerhusene præger landskabet.

Bjerg-fyr og mossen **stjerne-bredribbe** er almindelige på dele af klithedeområdet og udgør en trussel for den karakteristiske klitflora. Rydning af fyr samt afskrabning af mossen vil gavne klitheden.

Nord for Børsmose Strand

Klitterne nord for Børsmose Strand ligger uberørte og beskyttede af Kærgård Klitplantage. Landskabet er dynamisk, og spredt i området findes flere vindbrud. Langs plantagen strækker sig en meget stor og kuperet klithede som et sammenhængende bredt bælte. **Hedelyng** dominerer på størstedelen af klitheden, men ind imellem findes partier, hvor **revling**, **sandskæg** og laver dominerer. Generelt er der en stor artsrigdom af laver. Arter som **engelsød**, **sand-hjælme**, **håret høgeurt**, **sand-star** og **bølget bunke** er almindelige. Hist og her i området vokser **klit-kællingetand**, **engelsk visse** og **klokkelyng**. Yderligere er der registreret **klit-rose**, **blodrød storkenæb**, **klit-fladbælg** og **almindelig mælkeurt**. Der er en begyndende tilgroning med **gyvel** og **bjerg-fyr** på klithedens centrale del. Den sydlige del er blevet ryddet for fyr, hvilket den centrale del også vil have gavn af. Mossen **stjerne-bredribbe** blev registreret hist og her på heden og udgør på nuværende tidspunkt ingen trussel.

Figur 27. Den sjældne klit-limurt, som findes på kystklitterne i Blåvandshuk Kommune.

Fuglelivet

Fuglelivet i klitterne er generelt set ikke særlig rigt på arter og antallene af de forekommende arter er ikke særligt store. Typiske ynglefugle er almindelige arter som **sanglærke**, **engpiber**, **hvid vipstjert**, **bynkefugl** og **stenpikker**, men i dele af klitområderne i Blåvandshuk Kommune findes også fåtallige og sjældne arter som **huldue**, **sortstrubet bynkefugl** og **rødrygget tornskade**. Ved klitfoden og på strandene findes desuden ynglefugle som **stor præstekrave** og **havterne**.

I træktiderne fungerer klitterne ofte som ledelinier for trækkende landfugle (især rov-, krage- og spurvefugle), og nogle arter gør også kortvarige raste- og fødesøgningsophold i denne kystnære naturtype.

Padde

Der findes bestande af **strandtudse** i størstedelen af klitområdet. Ved Havsande blev der observeret talrige brune frøer ved Naturkvalitetsplanens feltbesigtigelse.

Værdifuld naturkorridor

Samlet vurdering

Klitstrækningen i Blåvandshuk Kommune er et landskabeligt meget værdifuldt naturområde. Som naturkorridor spiller den en vigtig rolle, da den udgør en ubrudt spredningsvej for planter og dyr. Dog er korridorforbindelsen svækket ved sommerhusområderne ved Vejers -, Grærup – og Børsmose Strand. Den kraftigste påvirkning findes ved Vejers, hvor sommerhusområdet strækker sig fra yderste klitrække og et godt stykke bag klitrækkerne og efterlader en smal bræmme uden bebyggelse.

Værdi- og målsætning

Alle § 3-arealerne beliggende i klitterne har en middel til høj naturværdi. De arealer, som ligger forholdsvis upåvirket med afstand fra sommerhus-

områderne, opfylder den højeste målsætning. Det er med undtagelse af nogle hedemoser ved Havsande, som pga. en kraftig tilgroning har en middel naturværdi. Plejetiltag i form af rydning af pilekrat vil give mulighed for indvandring og spredning af sjældne og karakteristiske hedemosearter. Arealerne i nærhed eller i sommerhusområderne er alle af middel eller begrænset værdi grundet kulturpåvirkningen. Arealerne beliggende i sommerhusområde er ikke blevet målsat højere end den aktuelle naturværdi.

Behov for pleje og ekstensivering

- Ved Grærup Strand og nord for Børsmose Strand er der områder, hvor rydning af fyr samt bekæmpelse af den invasive mos **stjerne-bredribbe** vil forbedre klithedens naturkvalitet.
- Der er behov for rydning af pilekrat i de tilgroede hedemoser ved Havsande.
- En nøjere registrering af plantearter ved Havsande i håb om at genfinde de sjældne arter som **baltisk ensian**, **klit-vintergrøn**, **sump-hullæbe**, **leverurt**, **vibefedt** og **slangetunge**.

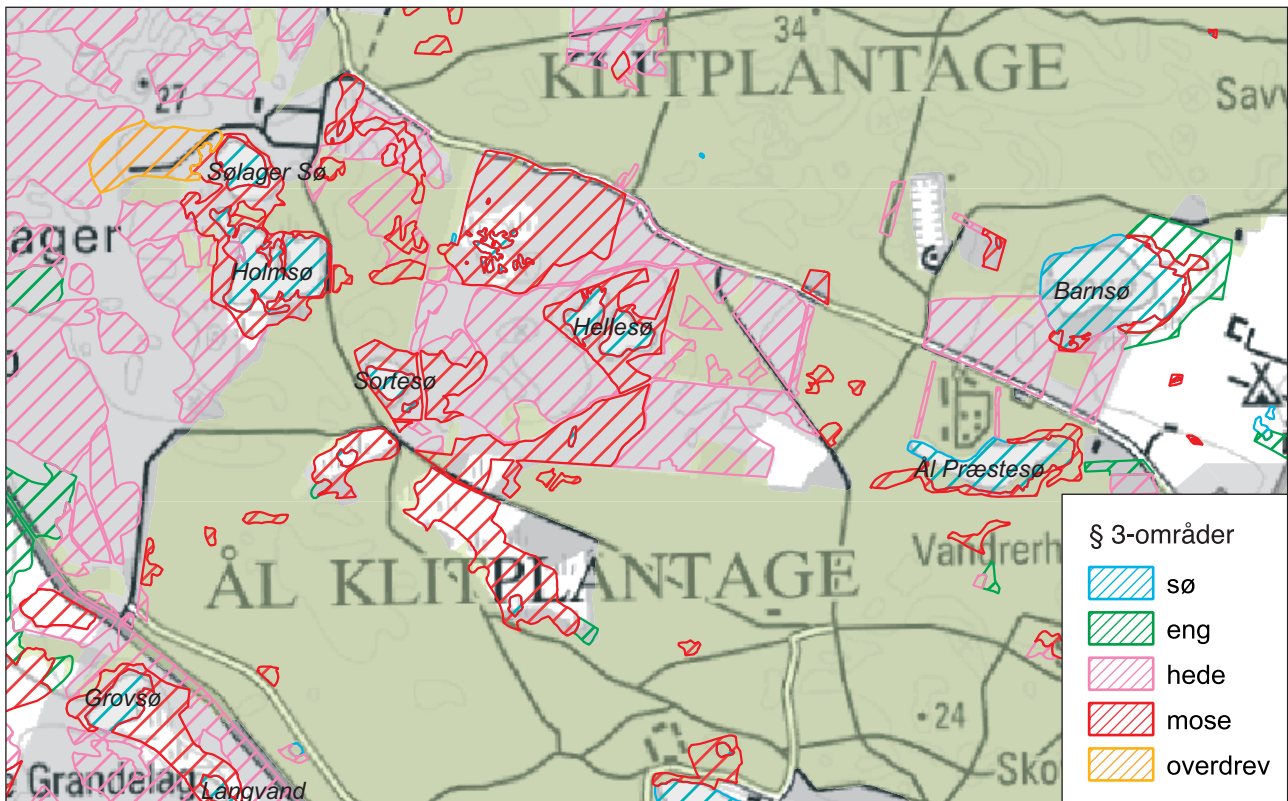
Behov for overvågning

- I tilfælde af genregistrering af en eller flere af ovennævnte sjældne arter bør disse overvåges.

4.9 Hedesøerne

Næringsfattige søer

Dette afsnit omhandler naturtypen hedesø og ikke en bestemt lokalitet eller naturområde. Hedesøer er blandt andet kendetegnet som meget næringsfattige, lavvandede og klare søer med sandbund. Grundet den generelle næringspåvirkning i det åbne land samt i vandmiljøet, er de næringsfattige søer – og især lobeliesøer blevet en sjælden og truet naturtype. I lobeliesøer findes den sjældne grundskudsplante **tvepibet lobelie** (se figur 29), som indikerer, pga. artens meget specifikke krav til levested, at søen er særdeles næringsfattig. I Danmark findes der mindre end 100 lobeliesøer, heraf findes de 20 i Ribe Amt.

Figur 28. Kort som viser beliggenheden af de omtalte hedesøer.

EF-habitatområde

Internationalt beskyttelsesområde

Med undtagelse af Ål Præstesø og Barnsø ligger de resterende søer, som er beskrevet i dette afsnit, i EF-habitatområde. Området er udpeget på grundlag af en række naturtyper som for eksempel: „kalk- og næringsfattige søer og vandhuller (lobeliesøer)“, „fugtige klitlavninger“ og „ret næringsfattige søer og vandhuller med små amfibiske planter langs bredden“.

Beskyttelse af sjældne fugle

Hedesøerne beliggende i EF-habitatområde er desuden udpeget som EF-fuglebeskyttelsesområde for ynglefuglene **hedehøg**, **tinksmed** og **hedelærke**.

Dannet ved vindens erosion

Geologi

De fleste hedesøer er formodentlig opstået ved vindens erosion ved at tilstrækkelige mængder sand er blæst væk, således at grundvandet er blevet blotlagt.

Forsvarets driftsplan

Med undtagelse af Ål Præstesø og Barnsø ligger hedesøerne, nævnt i dette afsnit, indenfor forsvarets arealer. I forsvaret driftsplan er de resterende 6 hedesøer udpeget som Kategori I-område. Hedesøerne henføres i driftsplanen som „Lokalitet af største botanisk betydning“ pga. biotopen lobeliesø (undtagen Sølager Sø). I søerne forekommer der sjældnere arter som: **tvepibet lobelie**, **mangestænglet sumpstrå**, **hvid næbfrø**, **liden ulvefod** samt de rødlistede arter **fin bunke** og **gulgrøn brasenføde**. For at yde en tilstrækkelig beskyttelse af søerne i øvelsesterrænet er der udlagt en beskyttende bufferzone omkring søerne, og al færdsel med f.eks. kampvogne i søerne er ophørt.

Oksbøl Krondyrreservat

Hedesøerne indgår i det store Oksbøl Krondyrreservat, som er beskrevet under afsnit 4.2.

Naturindhold

Søerne

I Ribe Amt er der 31 målsatte søer, hvor der regelmæssigt føres tilsyn. Heraf ligger de 8 søer i Blåvandshuk Kommune og det er disse søer, der er valgt at blive fremhævet i det afsnit. Det drejer sig om Sortesø, Sølager Sø, Holmsø, Hellesø, Grovsø, Barnsø, Ål Præstesø og Fåresø. Med undtagelse af Sølager Sø og Barnsø er de alle lobeliesøer med forekomst af den gullistede grundskudsplante **tvepibet lobelie**. De fleste af søerne er karakteriseret ved at være lavvandede og klarvandede søer. Barnsø, Ål Præstesø, Grovsø og Fåresø skiller sig ud ved at være mere eller mindre påvirket af okker og/eller næringsstoffer. I forbindelse med amtets tilsyn er der i søerne registreret følgende rødlistede arter: **flydende kogleaks**, **gulgrøn brasenføde**, **sekshannet bækarve**, og følgende gullistede arter: **storlæbet blærerod**, **hår-tusindblad**, **vandportulak**, **strandbo**, **nåle-sumpstrå**, **butbladet vandaks** og **liden blærerod**.

Sammen med Kvie Sø er Holmsø udpeget som overvågningssø i forbindelse med den nationale NOVANA-overvågning af søer.

Figur 29. Den sjældne tvepibet lobelie, som naturtypen lobeliesø er opkaldt efter pga. artens meget specifikke krav til voksested.

Restaurering af søerne

Med henblik på at opnå at søerne med tiden vil opfylde målsætningen, er der foretaget restaureringer af flere af de omtalte søer. Det drejer sig om Sortesø, Grovsø, Barnsø, Ål Præstesø og Fåresø.

I 1990 blev Sortesø restaureret for at bevare søen som lobeliesø. Der blev fjernet ca. 5-6000 m³ slam fra søbunden, og store dele af søen fremtræder nu med en ren sandbund.

I 2001 blev et vandstandshævningsprojekt gennemført i Grovsø og Langvand. Formålet var at genskabe en mere oprindelig vandstand samt reducere okkertilledningen i Grovsø. Efter vandstandshævnningen samt sedimentfjernelsen er der med de bare sandflader skabt gode vækstbetingelser for grundskudsplanter. Allerede i sommeren 2002 var en ny vegetation ved at etablere sig i Langvand.

Barnsø blev i 1991 restaureret med det formål at genskabe søens oprindelige størrelse samt at undgå tilgroning. Søen havde udviklet sig til en ensartet rørskov, og det frie vandspejl udgjorde under 10% af søens areal. Tagrørene blevet fjernet inden, vandstanden blev hævet, hvorved søens areal blev fordoblet. I dag fremstår Barnsø som en lysåben hedesø. Yderligere forventes projektet at medføre en nedgang i okkerbelastning til både Barnsø og den nedstrømsliggende Ål Præstesø.

I 1997 blev der igangsat en restaurering af Ål Præstesø (se figur 30), da vækstbetingelserne for **tvepibet lobelie** og **strandbo** var blevet stærkt forringet. Restaureringen indebar, at rørskoven blev fjernet, et vækstlag omkring søen blev fjernet samt vandstanden blev hævet til det niveau, som søen havde i 1930'erne. I 2000 blev der gjort endnu et tiltag, hvor næringsrigt og okkerbelastet slam fra søen blev fjernet. Efter restaureringen er **tvepibet lobelie** og **strandbo** fundet hyppigt på de nyetablerede sandflader.

På grund af den kraftige okkerpåvirkning i Fåresø blev der i efteråret 2000 foretaget vandstandshævning i Gåsekær, som ligger i oplandet til Fåresø. Effekten af vandstandshævningen kendes endnu ikke.

Hedesøernes omgivelser

Den mest dominerende vegetationstype, som findes i tilknytning til de omtalte hedesøer er hedemosen, som oftest rummer en meget rig og værdifuld flora. Hedemosen findes typisk i mosaik med andre vegetationstyper som overgangsfattigkær, pilekrat, lynghede og rørskov. Hedemosens dominerende art er **blåtop**, og mose-porsen vokser typisk almindeligt sammen med en lang række mere eller mindre sjældne arter som **liden ulvefod**, **brun næbfrø**, **spæd mælkeurt**, **hvid næbfrø**, **mose-troldurt**, **benbræk**, **klokkelyng**, **mangestænglet sumpstrå**, **klokke-ensian**, **liden** – og **rundbladet soldug**.

Lyngheden findes på de højereliggende partier. Her vokser der flere karakteristiske tørbundsarter som **engelsk visse**, **pille-star**, **håret høgeurt**, **bølget bunke**, **liden klokke**, **sand-star**, rensdyrlaver sammen med den dominerende **hedelyng**. Af mere sjældne hedearter er der registreret **guldblomme**, **plettet gøgeurt**, **håret visse** samt den rødlistede **lyngsilke**.

Figur 30. Restaurering af Ål Præstesø. Forud for vandstandshævningen blev vækstlaget fjernet på de arealer, der blev sat under vand. Søens areal blev øget fra 7 til 13 ha, og grundskudsplanterne strandbo og tvepibet lobelie er genindvandret.

Fuglelivet

Søerne i de åbne klit- og hedelandskaber – Sortesø, Hellesø, Holmsø, Selager Sø, Grovsø og Langvand – er i ornitologisk sammenhæng også helt specielle med deres næringsfattige miljøer og sparsomme vegetation. Med de tilstødende fugtige og tørre heder var de tidligere (d.v.s. frem til 1970'erne) klassiske yngleområder for karakteristiske arter som **lille lappedykker**, **gråstrubet lappedykker**, **krikand**, **urfugl**, **stor regnspove** og **tinksmed**. Mange steder fandtes også små kolonier af **hættemåge**. Urfuglen er siden da helt forsvundet som dansk ynglefugl, og **krikand**, **stor regnspove** og **tinksmed** er i dag fåtallige og ustadige som ynglefugle i og ved søerne.

Grågåsen er i nyere tid indvandret til de fleste af søerne som ynglefugl, ligesom små bestande af **gravand**, **gråand**, **blishøne**, **vibe** og **rødben** også findes flere steder. I de omkringliggende hedeområder yngler af og til også den sjældne danske ynglefugl **stor tornskade** og **hedelærke**.

For ynglefuglene spiller faktorer som næringsstofberigelse, tilgroning og forstyrrelser utvivlsomt en betydelig rolle for områdernes funktion, og med den mindskede militære aktivitet som følge af driftsplanen for Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn og gennemførelsen af et omfattende hedeplejeprojekt i nyere tid er der måske skabt basis for, at nogle af de trængte arter får bedre levevilkår i disse unikke naturområder. I nogle af de fugtigste områder er der måske også skabt egnede betingelser for tranen, der i løbet af de seneste ti år er i fremgang som dansk ynglefugl.

Fåresø, Ål Præstesø og Barnsø ligger i mere bevoksede landskaber og er i flere tilfælde omgivet af tæt skov og plantage. Søerne er en smule mere næringsrige og især Barnsø har en del bredvegetation. Bestandene af ynglefugle i og ved disse søer er lidt større og lidt mere artsrige end i de helt åbne hedesøer. Frem til omkring 1980 fandtes også fast 1-2 par tinksmede ved Ål Præstesø, men ellers yngler arter som **rørdrum**, **toppet lappedykker**, **gråstrubet lappedykker**, **knopsvane**, **grågås**, **krikand**, **gråand**, **skeand**, **vandrikse**, **blishøne**, **vibe**, **dobbeltbekkasin**, **rødben** og

hættemåge (op til 400 par i Barnsø). I de tilstødende hede- og skovområder findes desuden bl.a. **ravn**, **natravn**, **grønspætte**, **rødrygget tornskade** og **lille korsnæb**.

Som lokaliteter for rastende og fødesøgende trækgæster huser søerne aldrig særligt store forekomster af vandfugle, men arter som **sangsvane**, **grågås**, **gråand**, **krikand**, **blå kærhøg** og **stor tornskade** ses regelmæssigt.

Samlet vurdering

De næringsfattige søer – og i særdeleshed lobeliesøer – er naturtyper af national interesse. Lobeliesøer trues i dag af næringsberigelse fra det omgivende land. I Danmark er der mindre end 100 lobeliesøer tilbage, heraf ligger 20 i Ribe Amt. Internationalt har lobeliesøer ligeledes stor bevaringsinteresse og er derfor blandt de naturtyper, der søges beskyttet gennem EF-habitatdirektivet.

Værdi- og målsætning

Barnsø og Ål Præstesø har begge fået en middel målsætning, som er helt eller delvist opfyldt. De resterende søer har alle opnået den højeste målsætning, hvoraf kun Fåresø og Grovsø endnu ikke opfylder målsætningen. De fleste af søernes tilstødende § 3-arealer lever i dag op til den højeste målsætning. Undtagelserne er en hedemose om Sortesø, en hedelokalitet vest for Holmsø og engen ved Barnsø. Alle tre lokaliteter har en middel naturværdi. Kun mosen ved Fåresø er kulturpåvirket i så høj grad, at naturværdien svarer til den laveste værdisætning. På trods af at de fleste hedemoser har en høj naturværdi har mange af dem behov for en plejeindsats, hvor bl.a. blåtoptuerne afskrælles. Det vil medføre, at den høje værdi kan fastholdes i fremtiden. Lyngheden vest for Holmsø vil kunne forbedres ved afbrænding eller slåning af lyngplanterne.

Behov for pleje og ekstensivering

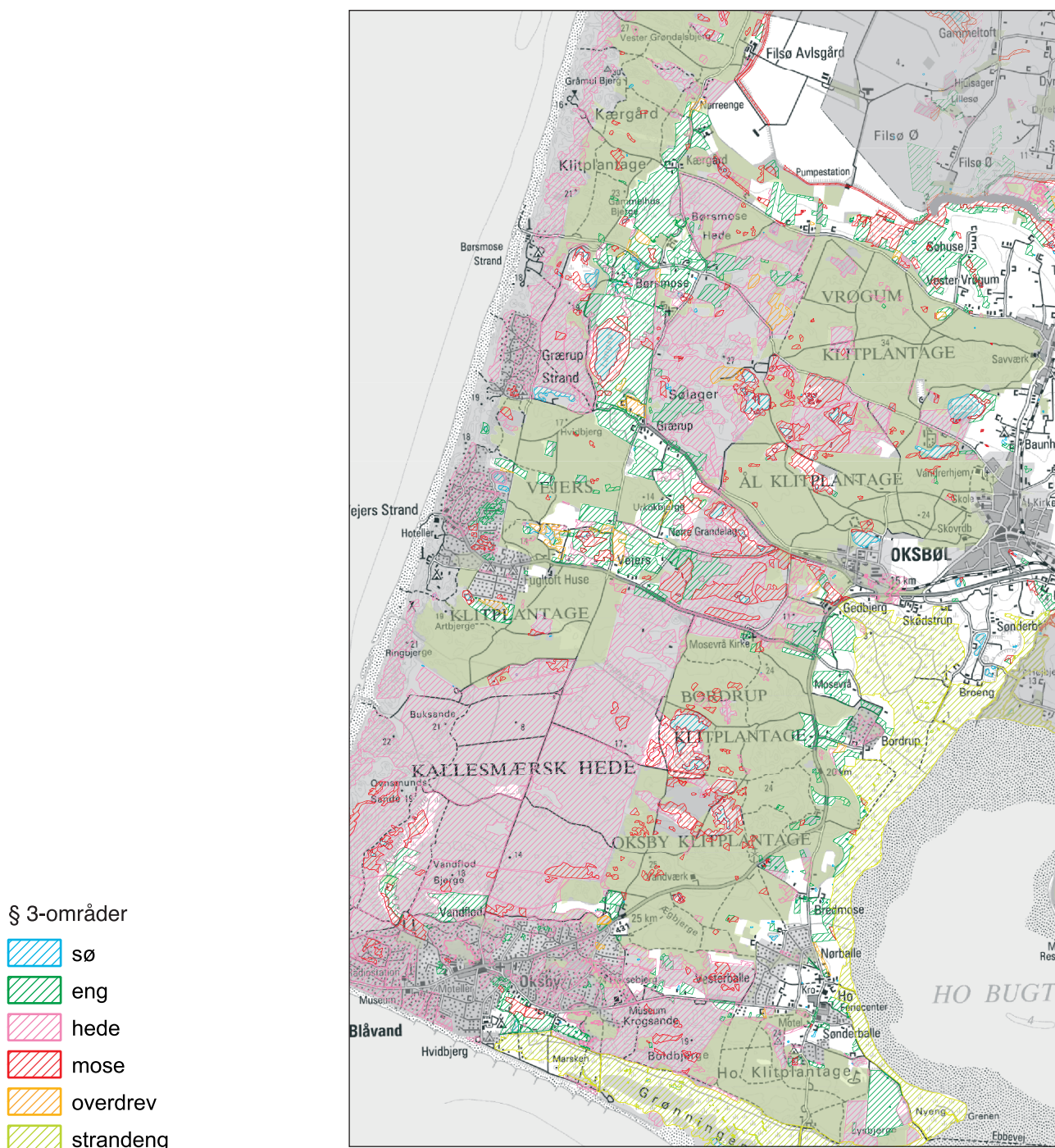
- Rydning af pil og trævækst (bl.a. ved Grovsø).
- Gerne sedimentfjernelse i den vestlige del af Fåresø, således at grundskudsplanterne kan brede sig til denne del af søbunden.
- Afskrælning af **blåtop** vil gavne hedemoserne, som domineres af arten.
- Afbrænding eller slåning af de senile lyngbuske vest for Holmsø.
- Fjernelse af bevoksningen mellem Holmsø og Sølager Sø.

Behov for overvågning

- Eventuelt overvågning af den værdifulde flora i hedemosen omkring Holmsø og Sølager Sø.

4.10 Klitplantagerne

De syv klitplantager i Blåvandshuk Kommune hører alle til Oxbøl Statsskovdistrikt. De er anlagt i 1800-tallet for at opnå en varig dæmpning af sandflugten, som hærgede for et par hundrede år siden langs den jyske vestkyst.

Figur 31. Kort over de syv klitplantager i Blåvandshuk Kommune.

Internationalt beskyttelsesområde

EF-habitatområde

Kærgård Klitplantage er som den eneste af de syv plantager udpeget som EF-habitatområde sammen med Grærup Langsø, Filsø og Kallesmærsk Hede. Udpegningen sker på grundlag af bl.a. en række naturtyper på fattig jordbund så som „stabile kystklitter med urteagtig vegetation (grå klit og grønsværklit)“,

„fugtige klitlavninger“, „tørre dværgbusksamfund (heder)“ og „plantesamfund med næbfrø, soldug eller ulvefod på vådt sand eller blottet tørv“.

Beskyttelse af fuglelivet

En mindre del af Kærgård Klitplantage beliggende ved kommunegrænsen er desuden udpeget som EF-fuglebeskyttelsesområde og Ramsarområde.

Naturvidenskabelig fredning

Kendelsesfredninger

Store Løvklit, beliggende i Kærgård Klitplantage, blev fredet i 1955 med formålet at bevare egekrattet og som naturvidenskabeligt interesseområde. Det fredede areal omfatter 18 ha og ejes af Skov – og Naturstyrelsen. Fredningen indebærer, at nåletræer undtaget **ene** skal fjernes, at der ikke må afskæres lyng eller græstørv, og at hugst kun må foretages med tilladelse fra Fredningsnævnet.

Landskabsfredning

Kærgård Klitplantage blev landskabsfredet i 1974. Fredningen blev gennemført for at bevare plantage- og klitlandskabet og inkluderer Børsmose Hede. Det fredede areal ejes af Skov- og Naturstyrelsen og er på 1500 ha.

På flyvesand

Geologi

Jordbunden under klitplantagerne består primært af flyvesand, som er bragt til vha. havets og vindens kræfter.

Oksbøl Krondyrrreservat

Hedesøerne indgår i det store Oksbøl Krondyrrreservat, som er beskrevet under afsnit 4.2.

Resultat af sandflugtsdæmpningen

Historie

For et par hundrede år siden hærgede en voldsom sandflugt langs den jyske vestkyst. Sandflugten antages at skyldes klimatiske forhold samt menneskers overudnyttelse af arealerne, der bl.a. indebar rydning af den oprindelige løvskov til bl.a. tømmer, brænde o. lign. De store problemer forårsaget af sandflugten gjorde det nødvendigt, at der blev gjort en indsats, hvorfor store arealer blev tilplantet med nåletræer i løbet af 1800-tallet. Før 1867 var det ejeren af sandflugtsarealer, som var forpligtet til at betale for dæmningsarbejdet, men fra 1867 overgik pligten i et vist omfang til det offentlige. I 1935 overgik dæmningsarbejdet på klitfredede arealer helt til det offentlige.

Flygtningelejre

I de sidste krigsår af 2. Verdenskrig begyndte der at strømme flygtninge til Danmark. En stor del af disse blev anbragt i Oksbøllejren, nærmere bestemt i Ål Klitplantage nord for Fåresø. I løbet af 5 år nåede antallet af beboere i lejren næsten op på 38.000 mennesker. Ved udgangen af marts 1949 var flygtningelejren afviklet.

Naturindhold

De syv klitplantager i Blåvandshuk Kommune – Ho -, Oksby -, Bordrup -, Vejers -, Ål -, Vrøgum – og Kærgård Klitplantager – vil blive beskrevet ganske kort, og hovedvægten af beskrivelsen vil dreje sig om de lysåbne partier indenfor plantagerne, der er registreret som § 3-område (se kortbilag). Blandt § 3-områderne er nogle blevet beskrevet i selvstændige afsnit. Det drejer sig om: Store – og Lille Løvklit, Toppebjerge, Gåsekær, vådområdet ved Bordrup – og Oksby Sø samt Jens Jessens Sande.

Klitplantagerne

Klitplantagerne i Blåvandshuk Kommune er primært blevet plantet som værnsskov mod sandflugten. Plantagerne består primært af nåletræer som **bjerg-fyr**, **skov-fyr**, **østrigsk fyr** og **sitka-gran**. I de senere år er flere løvtræer som bøg, eg og birk samt bærbuske blevet plantet for at skabe en mere stabil og varieret skov til gavn for dyreliv og friluftsliv.

De ældste **bjerg-fyr** i landet, plantet i 1820, findes i Bordrup Klitplantage. Ho Klitplantage, som blev plantet i årene mellem 1920 og 1940, er områdets yngste plantage.

Moser i klitplantagerne

Moserne beliggende i klitplantagerne består primært af vegetationstyperne ekstremfattigkær eller hedemose. Generelt domineres de af arter som **smalbladet kæruld**, **blåtop**, **almindelig star** og **mose-pors**. I de fleste moser er der registreret flere sjældne og halvsjældne arter så som **benbræk**, **klokke-ensian**, **sand-siv**, **hvid** – og **brun næbfrø**, **mangestænglet sumpstrå**, **børste-siv**, **klokkelyng**, **tranebær**, **nordsø-kogleaks**, **liden** – og **rundbladet soldug**. Der er ryddet for trævækst på nogle af moserne, mens der på andre er behov for rydning af **bjerg-fyr** pga. tilgroningstruslen. I flere af hedemoserne danner **blåtop** tætte, homogene bestande, der giver et artsfattigt plantesamfund. Ved afskrællning af blåtoppen vil disse hedemoser kunne udvikle et mere varieret og artsrigt plantesamfund.

Heder i klitplantagerne

Ind imellem nåletræsbevoksningerne findes lysåbne partier med lyngheder. Mellem den dominerende **hedelyng** vokser der karakteristiske hedearter som **pille-star**, **engelsk visse**, **katteskæg**, **almindelig kongepen**, **nordsø-kogleaks** og **børste-siv**. Af mere sjældne arter er der registreret **håret visse**, **plet-tet gøgeurt**, **liden ulvefod**, **mose-troldurt**, **klokke-ensian** og den rødlistede **lyng-silke**. På flere heder findes der vindbrud med lavheder og arter som **sandskæg** og **sand-star**. **Bjerg-fyr** udgør på nogle lokaliteter en kraftig tilgroningstrussel. **Stjerne-bredribbe** udgør ligeledes en trussel på nogle af hederne, hvor mossen danner store puder.

Figur 32. Mospude af den invasive mos stjerne-bredribbe. Mossen, som oprindeligt er fra New Zealand, er en konkurrencestærk art og er på flere heder i Blåvandshuk Kommune ved at fortrænge den oprindelige flora.

Store – og Lille Løvklit

I Kærgård Klitplantage findes et par skovpartier, Store – og Lille Løvklit, som er rester af de store løvskove, der for århundreder siden dækkede store dele af området. Oprindeligt var der tale om en rigtig egeskov, men under sandflugten blev skoven dækket af store klitter. Træerne har pga. deres hårdførhed kunnet overleve og har været i stand til at vokse i trit med sandtilførslen. Skoven står i dag som egekrat, og de enkelte træer i disse egekrat er tilsyneladende af ringe højde, men i virkeligheden er der tale om store træer af høj alder. Det, man ser i dag, er toppene af de gamle træer. Der er således fundet eksempler på at ca. 150 tilsyneladende enkelte små træer har én og samme rod!

Store Løvklit er landskabeligt meget flot og unikt. Området er stærkt kuperet og vegetationen består af en kombination af egekrat og lyngheide. Den dominerende træart er **vinter-eg**, og „skovbunden“ domineres af **hedelyng** iblandet lidt **revling**, **almindelig kohvede**, **almindelig engelsød**, **håret visse** og **skovstjerne**. Ind imellem findes der vindbrud, hvor **sand-skæg**, laver, **sand-star** og mossen **stjerne-bredribbe** forekommer almindeligt.

Lille Løvklit er ligeledes unik, men i mindre grad sammenlignet med Store Løvklit. Området er svagt kuperet, og vegetationen er relativt ensartet med dominans af **hedelyng** og **vinter-eg** og med forekomst af samme arter, som på Store Løvklit. Der findes kun få og små vindbrud med laver.

Gåsekær

Gåsekær er et stort moseområde beliggende i den nordvestlige del af Ål Klitplantage. Mosens primære naturtype er ekstremfattigkær, hvor **blåtop** er den dominerende art. Der vokser en del **mose-pors**, **klokkelyng**, **benbræk**, **smalbladet kæruld**, **tormentil**, **kragefod**, **næb-star** og tørvemosser foruden enkelte **nordsø-kogleaks**, **tranebær**, **rundbladet** – og **liden soldug**. I den sydlige ende af Gåsekær ligger en mindre sø. Heri findes den kødædende plante **liden blærerod**. Rundt om søen vokser der et rørskovsbælte med **tagrør**.

Toppebjerge

Centralt i den sydlige halvdel af Vejers Klitplantage ligger Toppebjerge, som er et kuperet hedeområde på gamle indlandsklitter. De højeste klit-toppe domineres af **sand-hjælme** sammen med **bølget bunke**, mens resten af området er domineret af **hedelyng**, og arter som **engelsk visse**, **høst-borst**, **katteskæg**, **revling**, **lyng-snerre** samt laver vokser mellem lyngplanterne. Lyngen bliver plejet med mosaikafbrænding, hvilket får den til at fremstå flot med lyngplanter i forskellige livsstadier spredt i området. Plejen bliver suppleret med ekstensiv græsning af kronvildt.

Stort, værdifuldt vådområde i Oksby – og Bordrup klitplantager

Rundt om Bordrup – og Oksby Sø findes et stort, værdifuldt hedemoseområde. Vegetationen varierer afhængig af fugtigheden således, at der på de sønære arealer vokser arter som **enskælet** -, **almindelig** – og **mangestænglet sumpstrå** samt **tagrør**. Hvor grunden bliver mere fast overtager en mere karakteristisk hedemoseflora, hvor arter som **blåtop**, **mose-pors**, **hirse-star** og **smalbladet kæruld** dominerer. Arter som **klokke-ensian**, **benbræk**, **brun næbfrø**, **sand-siv**, **liden soldug**, **mose-troldurt** og **klokkelyng** vokser med varierende bestandsstørrelser spredt i moseområdet. I små partier med blotlagt jord findes **sand-siv** og **liden soldug**.

På nogle relativt lave indlandsklitter er der udviklet en karakteristisk lyngheide, som udover den dominerende **hedelyng** rummer karakteristiske hedearter som **engelsk visse**, **sand-star**, **tormentil**, **sandskæg**, **revling**, **mose-bølle**, **almindelig kongepen**, **sand-hjælme**, **børste-siv** og **nordsø-kogleaks**. **Stjerne-bredribbe** er ved at få fat på de lave klittoppe, men udgør endnu ikke

nogen trussel for hedefloraen. Dele af lyngheden var afbrændt kort tid før besigtigelsen i 2002, sikkert forårsaget af de militære aktiviteter, hvilket gav en fremspiring af nye planter af **hedelyng**, **mose-bølle** og **klokkelyng**.

Figur 33. Store Løvklit – en rest af den oprindelige løvskov, som var udbredt i Vestjylland før sandflugten.

Jens Jessens Sande

Centralt i Ho Klitplantage ligger Jens Jessens Sande, der tidligere som en vandreklit var et dynamisk landskabselement. Efter tilplantning af Ho Klitplantage er vandreklitten blevet stoppet og fremstår i dag som en parabelformet indlandsklit dækket med hedevegetation. På klittoppene domineres vegetationen af en artsrig lavflora samt **sandskæg**. På de lavere liggende dele af indlandsklitten er det **hedelyng**, som dominerer, og **revling**, **fåre-svingel** og **sand-star** er almindelige. Området er kuperet og åbent og har en høj landskabelig værdi. Botanisk set er Jens Jessens Sande af middel værdi. Der går et stisystem gennem det kuperede område, hvorfra man kan nyde udsigten over Ho Bugt og Skallingen.

Fuglelivet

De vidtstrakte klitplantager i Blåvandshuk Kommune repræsenterer med deres lysninger, vådområder, søer, klitter og egekrat en række gode levesteder for fugle. Blandt de typiske skovtilknyttede arter yngler **duehøg**, **spurvehøg**, **musvåge**, **huldue**, **skovhornugle**, **natravn**, **stor flagspætte**, **grønspejle**, **vendehals**, **misteldrossel**, **gråsiken** og **lille korsnæb**. I lysninger, skovbryn og åbne kliterræner desuden **tårnfalk**, **hedelærke**, **bynkefugl**, **stor tornskade** og **rødrygget tornskade**. I og ved vådområder og søer som f.eks. i Bordrup Klitplantage og i Vejers Klitplantage yngler arter som **krikand**, **vandrikse**, **plettet rørvagtel**, **vibe**, **dobbelt-bekkasin**, **stor regnspejle**, **rødben** og **tinksmid**, der nu i modsætning til tidligere er ustadig.

Samlet har klitplantagerne en ynglefuglefauna der er præget af mange fåtallige og sjældne arter, og f.eks. for en art som **natravn** er lokaliteterne af national betydning. Efter urfuglens forsvinden i 1970'erne er de få par af **tinksmid** den mest sjældne og sårbare ynglefugleforekomst i området. Flere steder – som f.eks. ved Bordrupsøerne – findes de bedst egnede levesteder for tranen, der er under spredning som ynglefugl i Danmark.

Klitplantagerne tiltrækker også mange træk- og vintergæster, og antallet af småfugle (især mejser, finker, korsnæb, fuglekonge m.v.), der i perioder udnytter dem som raste- og fødesøgningsområder er meget stort. Områderne er også betydningsfulde for en art som **skovsneppe** og en række rovfuglearter.

Samlet vurdering

Klitplantagerne blev anlagt i 1800-tallet som værn mod sandflugten og har derfor kulturhistorisk værdi. I Kærgård Klitplantage findes Store – og Lille Løvklit, som er en rest af den oprindelige løvskov, der var udbredt langs Vestkysten før sandflugtsperioden. Pga. løvklitternes oprindelighed rummer de en høj naturværdi. Klitplantagerne dækker en stor andel af kommunens areal (22 %) og udgør et vigtigt element i det samlede naturnetværk i Blåvandshuk Kommune. Yderligere har plantagerne værdi som skjulested for områdets bestand af **krondyr**, som er den største i landet.

Værdi- og målsætning

Skovområderne indgår ikke i amtets Naturkvalitetsplan og er derfor ikke blevet værdi- og målsat. Der findes mange lysåbne § 3-områder af varierende størrelse og naturkvalitet ind imellem nåletræsbevoksningerne. Det er især hedemoser og lyngheder, der findes i skovlysningerne. Der er en tendens til, at de store lokaliteter eller lokaliteter i sammenhæng med andre har en høj naturværdi som f.eks. Store Løvklit, Gåsekær og det store sammenhængende hede-/moseområde ved Bordrup – og Oksby Sø. Mange små, isolerede lokaliteter har en lav naturværdi grundet tilgroning. Enge har ligeledes en lav naturværdi, hvilket skyldes, at de bliver gødsket og/eller omlagt med jævne mellemrum, da de anvendes som vildtagre. Der er kun få lokaliteter, der pga. beliggenhed op til sommerhusområde, har en begrænset naturværdi.

Behov for pleje og ekstensivering

- Flere mindre lokaliteter er under kraftig tilgroning med fyr. Rydning af trævæksten vil gavne lokaliteternes oprindelige, lysåbne plantesamfund.
- Afskrælning af **blåtop**, hvor bestanden er blevet stor og tæt.
- Opfyldning af grøfter, hvor de har en negativ påvirkning på mosernes fugtighed.
- Flere kulturrenge vil have gavn af en ekstensivering af driften, hvor gødskning og/eller omlægning af engene ophører.
- Rydning af trævæksten i det fine ekstremfattigkær nordvest for Gåsekær.

Behov for overvågning

- Eventuelt overvågning af Store og Lille Løvklit pga. værdien som en rest af den oprindelige løvskov, som fandtes langs Vestkysten.

5.0 Ordliste

<i>Atlas Flora Danica:</i>	Dansk Botanisk Forening er med støtte fra Aage V. Jensens Fonde i gang med et 15-årigt atlasprojekt med det formål at belyse de vilde planters aktuelle udbredelse og hyppighed i Danmark.
<i>EF-fuglebeskyttelsesområde:</i>	Naturområde af international betydning for trækkende og ynglende fugle, der er omfattet af EF-direktivet om beskyttelse af vilde fugle.
<i>EF-habitatdirektivet:</i>	Internationalt direktiv der skal sikre den biologiske mangfoldighed ved at opbygge og beskytte truede naturtyper samt bestande af truede arter.
<i>Eng:</i>	Lysåbent plantesamfund på lavtliggende og relativt fugtige arealer, ofte langs vandløb eller i tilknytning til moser. Påvirket af driftsformen, som kan være græsning, høslæt eller uudnyttet. I sidste tilfælde kan engen udvikle sig til mose.
<i>Eutrofiering:</i>	En næringspåvirkning som ligger over det pågældende naturområdes næringsbehov. Udover eutrofieringen fra tilstødende/nærtliggende marker og fra byernes spildevand, påvirkes de danske naturområder i dag ligeledes af forhøjede kvælstofmængder fra atmosfæren.
<i>Fenner:</i>	Græsmark til løsgående kreaturer.
<i>Hede:</i>	Kulturskabt lysåben naturtype på mager jord. Oftest domineret af dværgbuske, som f.eks. hedelyng og revling.
<i>Hektar:</i>	1 ha. = 10.000 m ² , 100 ha. = 1 km ² .
<i>Hængesæk:</i>	Flydende „tæppe“ af tørvemosser og sumpplanter i visse næringsfattige moser og søer.
<i>Invasiv art:</i>	Invasive arter er typisk ikke naturligt forekommende i den danske flora. De har en meget god konkurrenceevne og kan derfor danne store, homogene bestande, som fortrænger den oprindelige flora.
<i>Kultureng:</i>	Eng der bærer præg af at være gødsket, drænet og/eller omlagt, og derfor er ensartet i topografi og plantesammensætning.
<i>Kær:</i>	Findes i områder med højtstående grundvand. Er i daglig tale synonym med moser. Typisk inddeler man kærerne i fire typer alt efter jordens næringsstofindhold: Ekstremfattigkær – overgangsfattigkær – overgangsrigkær – ekstremrigkær. Fattigkærerne findes hovedsagelig i Jylland vest for israndslinien, mens rigkærerne hovedsagelig findes på mere nærings- og kalkrige moræneaflejringer nord og øst for israndslinien.
<i>Lokalitet:</i>	Det enkelte afgrænsede § 3 areal (jf. denne).
<i>Mosaik:</i>	Varieret naturområde, der består af en blanding af forskellige plantesamfund eller naturtyper.
<i>Mose:</i>	Fugtigt område med en naturlig vegetation, der er knyttet til høj vandstand. Kan evt. være ekstensivt udnyttet i form af græsning. Se også kær.

<i>Natura 2000-nettet:</i>	Et samlet netværk af Ramsar-, EF-fuglebeskyttelses-, EF-habitat- samt øvrige naturområder, der skal sikre det vilde dyre- og planteliv i Europa.
<i>Naturgenopretning:</i>	Anlægsarbejde hvorved man genskaber tidligere tiders natur og landskaber.
<i>Naturpleje:</i>	Planlagt påvirkning af naturen, med det formål at bevare eller fremelske en bestemt naturtype. Eks. trærydning, afgræsning, afbrænding af heder, oprensning af vandhuller mm.
<i>Naturtype:</i>	I denne rapport henviser begrebet naturtype til de seks § 3 naturtyper: hede, mose, eng, overdrev, strandeng og sø.
<i>NOVANA:</i>	Det Nationale Overvågningsprogram for Vandmiljø og Natur (NOVANA), som startede 1. januar 2004. Programmet er en videre udvikling af Vandmiljøplanen, som blev vedtaget i 1987. Vandmiljøplanen blev revideret i 1997, hvorefter den kaldtes NOVA-2003 (Nationale program for Overvågning af Vandmiljøet). Med NOVANA integreres den terrestriske del i den nationale overvågning.
<i>Overdrev:</i>	Tørt lysåbent areal der har været græsset i en lang årrække. Historisk set har det ofte været landsbyfællesskabets græsningsarealer. Er som regel højtliggende, kuperet eller stejlt skrånende, og omlægges eller gødskes derfor ikke.
<i>Padder:</i>	Frøer, tudser og salamandre. De er alle hårdt trængte i kulturlandskabet. Blandt andet løgfrøen, stor vandsalamander og den spidssnude frø er omfattet af EF-habitatdirektivet.
<i>Ramsarområde:</i>	Beskyttede vådområder med stor betydning for verdens bestande af vandfugle. Danmark tiltrådte Ramsar-konventionen i 1977 og har udpeget 27 ramsarområder.
<i>Regional ansvarsart:</i>	Ribe Amt betegner en art som regional ansvarsart, hvis arten opfylder ét af følgende kriterier: 1) arten er på landsplan halvsjælden (dvs. den er ikke sjælden eller opført på den nationale rødliste) – og der findes en væsentlig andel af landets bestand i Ribe Amt eller 2) arten er på landsplan sjælden og er regionalt ikke almindelig, men dog med pæne forekomster og dermed findes en væsentlig andel af landets samlede bestand i Ribe Amt.
<i>Rød- og gulliste:</i>	Liste over truede, sjældne, ansvars- og beskyttelseskrævende plante- og dyrearter. Rødlistebegrebet er nærmere beskrevet på DMU's hjemmeside (www.dmu.dk).
<i>Småbiotop:</i>	Lille biotop (f.eks. sø, hegn eller grøft), der kan fungere som trædesten i landskabet for dyr og planter.
<i>Spejlstereoskop:</i>	Optisk apparat der gør det muligt at forstørre og studere to luftfotos samtidig og derved se motiverne i tre dimensioner.
<i>Spredningskorridorer:</i>	Se „Økologiske forbindelseslinier“.
<i>Strandeng:</i>	Eng der jævnlig overskylles af saltvand.

<i>Saale-istiden:</i>	Næstsidste istid, der varede fra 200.000 til 120.000 år før Kristus.
<i>Taxonliste:</i>	Liste over plantearter udarbejdet af Dansk Botanisk Forening og Københavns Universitet til brug for det store botaniske kortlægningsprojekt „Atlas Flora Danica“. Plantelisten indeholder flere kategorier, hvor A-listen indeholder rødlistede, fredede og sjældne arter. Kategori B indeholder arter, der er sjældne i hovedparten af landet, men som lokalt er almindelige.
<i>Trædesten:</i>	Småbiotoper i agerlandet, der kan sikre spredningen for dyr og planter imellem større naturområder.
<i>Vegetationstype:</i>	Type af plantesamfund, der f.eks. kan benævnes overgangsfattigkær, revlinghede, hedemose, klokkelynghede, ekstremfattigkær mm.
<i>Weichsel-istiden:</i>	Sidste istid, der varede fra 67.000 til 13.000 år før Kristus.
<i>Økologiske forbindelseslinier:</i>	System af sammenhængende naturområder der gør det muligt for dyr og planter at sprede sig fra et område til et andet. F.eks. kan et net af grøfter og vandløb, levende hegn og småskove skabe forbindelse mellem to ellers adskilte naturområder.
<i>§ 3-arealer:</i>	Arealer der er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3: heder, moser, strandenge, enge og overdrev der enkelvis eller tilsammen er større end 2500 m ² samt søer over 100 m ² . Tilstanden af de beskyttede naturområder må ikke ændres uden amtets dispensation.

6.0 Anvendt litteratur og henvisning til nyttige hjemmesider

6.1 Litteratur

- „De geologiske og biologiske fredningsinteresser – Kortlægning og beskrivelse samt oversigtlig vurdering“, Ribe Amt 1985.
- „Driftsplan for Oksbøl Skyde- og Øvelsesterræn 1993 – 2007“, Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 1993.
- „En rig natur i et rigt samfund“- Wilhjelmudvalget 2001.
- „Floraen på Langli i Ho Bugt“, Flora og Fauna (1) 1991, s. 11-19.
- „Fredede områder i Danmark“, Danmarks Naturfredningsforening 1994.
- „Fredningsplanlægning – Heder i Ribe Amt“, Ribe Amt 1986.
- „Fuglelokaliteter i Ribe Amt“, Ribe Amt og Dansk Ornitologisk Forening 1987.
- „Fuglelokaliteterne i Ribe Amt“, Dansk Ornitologisk Forening 1999.
- „Fuglenes Danmark“, Gads Forlag i samarbejde med Dansk Ornitologisk Forening 1999.
- „Generel Landskabsplan for Ribe Amt“, Ribe Amt 1970.
- „Geologisk set – Det sydlige Jylland – En beskrivelse af områder af national geologisk interesse“, GEUS, Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 2004.
- „Grærup Langsø – En perle i den vestjyske naturpark.“, E. T Pedersen 1978.
- „Gulliste 1997 over planter og dyr i Danmark“ Miljø- og Energiministeriet 1998.
- „Habitatområder i Ribe Amt – standardindberetningsskemaer og områdekort“, Skov- og Naturstyrelsen 1999.
- „Idékatalog for naturplanlægning“ Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 2003.
- „Kvie Sø, Holmsø, 2001 – Vandmiljø, overvågning“, Ribe Amt 2002.
- „Landskaberne – Kortlægning og beskrivelse samt oversigtlig vurdering“, Ribe Amt 1985.
- „Lyng-Silke amok på vestjysk hede“, URT (4) 2004, s. 140 – 142.
- „Naturtyper i Ribe Amt“ – Ribe Amt, 2006.
- „Notat om Plejeforanstaltninger for Korsarve ved Søvigssund“, Bio/consult 1999.
- „Oversigt over botaniske lokaliteter nr.10 – Ribe Amt“, Peter Wind, Miljø- og Energiministeriet & Skov- og Naturstyrelsen 1994.
- „Regionplan 2012“, Ribe Amt 2003.
- „Registrering af søer i Ribe Amt – Søer i Blåbjerg, Blåvandshuk, Fanø, Varde og Ølgod Kommuner“, Ribe Amt 1999.
- „Rødliste 1997 over planter og dyr i Danmark“, Miljø- og Energiministeriet 1998.
- „Silke (Cuscuta), en spændende parasit“, URT (4) 1984, s. 107-113.
- „Silkeblomsten“, URT (1) 1992, s. 24-28.
- „Søer og Moser i Ribe Amt – En vegetationsregistrering“, Ribe Amt 1982.
- „Søerne i Ribe Amt – Overvågning, tilstand og udvikling, 1978-2000“ Resumérapport. Ribe Amt 2002.
- „Søvigssund, Grærup Langsø – Miljøtilstand“, Ribe Amt 1993.
- „Vrøgum-kæret – et vestjysk rigkær“, URT (4) 1982, s. 99-106.
- „Ynglefugle i Vadehavet 1996“, Danmarks Miljøundersøgelser, Miljø- og Energiministeriet 1998.
- „Ynglefugle i Vadehavet 2001. Naturovervågning“. Arbejdsrapport fra DMU, nr. 178, 2003.

6.2 Nyttige hjemmesider

- www.ribeamt.dk
- www.gis.ribeamt.dk – Ribe Amt (Kort og luftfotos)
- www.blaavandshuk.dk – Blåvandshuk Kommune
- www.dmu.dk – Danmarks Miljøundersøgelser
- www.sns.dk – Skov- og Naturstyrelsen
- www.dst.dk – Danmarks Statistik